

31  
Krótki rys  
Geografii  
Królestwa Pruskiego

dla  
szkol elementarnych  
ulozony

przez

Józefa Lompe.

Z Mapą kolorowaną  
Kraju Pruskiego.



2841  
35

Ms. Kanonik Dr. E. Pramek

Katowice 9. IV. 35

2 rękopisy 15/21.



R 26 IV



## Rys historyczny.

Jako inne większe i mniejsze monarchie z początku nieznanymi były, takim było też państwo Pruskie, którego matką, czyli szkieletem, jest Brandenburgia. Kraj ten był niegdyś przez Szwedów i inne ludy zamieszkały. W piątym wieku po narodzeniu Chrystusa Sasa, pod czas wielkiej wędrówki ludów północnych, opuścił te narody swoje siedziby. Wpuszczona ich dzielnica, wstąpiły słowiańskie plemiona, pospolicie Wendeni zwane, od których niezawodnie Brandenburg (Brandbör, Brenabör) od księcia Brenno założony, pochodzi. Miasto to, jako najstarsze kraj, stało się celem



wielkich bojów, które ce-  
sarze niemieccy prze-  
ciw Słowianom pro-  
wadzili. W r. 789  
wpadły krainy Słowian-  
skich okolic pod wła-  
dzą Cesarza Karola  
Wielkiego, wszakże  
zaś na jego następów  
niepodległość swą od-  
zyskały. Dopiero Hen-  
ryk I, zwany Stasz-  
nik, ujarzmił mo-  
cno Wendoów r. 928,  
i dla obrony Sasińskich  
granic, w r. 931 w  
Soltwedel (Salzwedel)  
ustanowił pierwszych  
margrabiów.

W roku 1134 otrzymał  
Albert, zwany Nie-  
dź-  
wiedź, krabia Aska-  
nii, lennem prawem  
północną Marchią  
od cesarza Lotaryusza,  
i ten dopiero na na-  
wsze lud Słowiański,  
kiedy już wojny Wen-  
dów z Niemcami  
przeszło



trwały byty, <sup>wspokoit.</sup> ~~na zawsze~~  
~~do stowianin.~~ Podbit  
on pod swa władzę Fry-  
gnicę, także marchię  
średnią i Mkrzaniskę,  
osadził w kraju wiele  
niemców i pierwszy  
począł się mianować  
Margrabia Branden-  
burskim.

W roku 1415 przesła  
Brandenburgia za cztery  
sta tysięcy czerwonych  
złotych (denarów) a  
nie mniej i za ważne  
usługi Fryderyka IV,  
z domu Hohenzollern,  
burggraфа Norymbergi  
(Nürnberg) w dziedzi-  
stwo Regot, pod imieniem  
Fryderyka pierwszego,  
z dostojnością Elektora  
(Kurfürst) którego  
dostojna familia do-  
tąd panuje i mo-  
narchia Pruska, po-  
mimo wszelkich  
zawichrzeń do tak  
świetnego stanu,  
w jakim dziś stoi,  
doprowadziła.



Przy schyłku 18<sup>tego</sup> wieku,  
pod panowaniem Frydery-  
ka Wilhelma II<sup>o</sup> miało  
Królestwo Pruskie powier-  
chni blisko 5, 2 1/2 mil  
kwadratowych; a toli na  
początku 19<sup>o</sup> stulecia.  
Oderwała wojna nieszcze-  
śliwa z Francją przez  
pokój Tybrycki (1807)  
od Korony Pruskiej 2700  
mil kwadratowych i 5  
milionów ludności. Ta  
utrata nadgródziła woj-  
na przez pokój Targi-  
nie (1814 i 1815) mocą  
których prowincje Kli-  
wia i Westfalia, z no-  
wem rozprzeszerzenie-  
m na oboch brze-  
gach Renu, odległe  
hrabstwo Neuszatel  
(Woyburg) znaczna  
część Saksonii i Pol-  
ski, twierdź i wyspa  
Rugia do domu Pru-  
skiego przyłączone zo-  
stały, tak że Fryderyk



Wilhelm IV. obecnie nad  
Krajem mającym 5091 mil  
kw. i przeszło 14, 907, 091.  
poddanych, panuje.

Ten kraj krótki wskazuje,  
jak się Brandenburgia,  
szerep monarchii Pruskiej,  
w przeciągu czasu 700 lat  
na kraj tak potężny rozwi-  
nęła, jakim na ten czas  
jest. Ponieważ kraj ten  
wewnętrznie cudzemu państwa-  
ni <sup>2</sup>przerżnięty jest, nie  
tworzy więc jednolitej  
całości, cwszem składa  
się, wyjąwszy małe od-  
krośsowa oddzielone czę-  
ści, n. p. powiaty Schla-  
singen i Weclar, z dwóch  
głównych części, większej  
wschodniej i mniejszej  
zachodniej.

Granice części wschodniej są:  
na wschodzie - Prusya, Pol-  
ska, i wolny kraj Kłodzki;  
na południu. Morawa,  
Czechy, Saxonia i Księstwo  
Attenburg, Pless, Weimar,  
Szwaburg i Koburg; na  
zachód Hasya Elektorska,

zgo dziś widzimy



Hanowerania, Anhalt, Brun-  
szwik i Meklenburg, na  
północ morze Bałtyckie.  
Część zachodnia granicy  
na wschód z Hanoweranią  
i księstwami Lippe, Brun-  
szwik, Waldek, Hąsfya,  
Sassaa; na południe z  
krajami Bawarskiemi,  
Homburg, Oldenburg i  
z Francją; na zachód  
z Belgią i Holandją;  
na północ z Hanoweranią.  
Góry. W Slesku: Sudety,  
góry obrzymie, z najwy-  
szym wierzchołkiem: Kopa  
Obrzymia, czyli śnieżna,  
mająca 5056 stopi wysoko-  
ści; Harc, w prowincyi  
Saxońskiej; najwyższy  
punkt: Broken 3,500  
stopi; las teutoński i góry  
Werer w Westfalii; Si  
grzbiet (Hunderick) w pro-  
wincyi niżej Pruskiej.  
Wody. Morze Bałtyckie,  
(Ostsee) ze zatokami mor-  
skimi: Pomerańskie,



utworzona przez rzekę O-  
drę i dwie wyspy: Uze-  
dom i Wolin przed uj-  
ściem jej do Bałtyku; po-  
dzielona na wielki  
i mały Haff; Mierze-  
ja Fryska, Frische Haff,  
przy brzegach Prus wło-  
ściwych; Kuryjska  
mierzeja (Karische Haff)  
także w Prusach wło-  
ściwych, cołwiek dalej  
na północy. Morze to  
obłiwa w rozległości  
na 104 mile Pruskie  
pobrzeża.

Kraj Pruski przerywają  
następujące główne rzeki:  
1. Niemien (Nemel) 2. Wiśła,  
(Weichsel) 3. Odra (Oder)  
4. Łaba (Elbe) 5. Wezer, 6. Ren,  
(Rhein). Niektóre rzeki  
monarchii Pruskiej są  
kanalami / przenośnymi  
potrzozone, mianowicie:  
rów / wielki i mały Fryde-  
rykowski w Prusach,  
koczający Dainę z Memo-  
nią, a także z Gylgą,  
Na zatłoczeniu na-  
bezpiecznej reglugi  
na zatoce Kuryjskiej

Klajpeda i niemem są  
jedno miasto narwskie -

[Klajpeda]





Kanał Rydzowski, na 4 mi-  
le długości, który Nosić  
z Ruda (Brahe) a także  
z Wista Łączy; Kanał przy  
Mühlrose, na trzy mile  
długości ciągnący, który  
Odra ze Sprową, a tem  
sposobem morze Bałtyc-  
kie z północnym (Nord-  
see) łączy; Kanał Si-  
nowski, łączący Odrę  
z Hawelą, na pięć mil  
długości; i Kanał Flana,  
w długości mil  $4\frac{1}{2}$ , łączą-  
cy Elbę z Hawelą.

Kraj ten liczy lat 389  
lata. W Prusach  
wschodnich 115, w zach.  
odnich 38, w W. Kr. Po-  
możańskim 27, w Bran-  
denburgu 11, w Pomera-  
ni 32, w Saxonii 6.

W nowszych czasach za-  
częło sprowadzać się wo-  
dy i grunta ich upra-  
wiać na łaki.

Klima jest dosyć umiar-  
kowane i z drowe, a toli  
w okolicach górzyskich  
zimniejsze, przy pobrze-  
żach zaś morza Bałtyc-  
kiego odmienniejsze  
i wilgotniejsze, gdzie



5 pod czas zimy i wiosny  
czystość burze bywają.  
Urodzajność ziemi nie jest  
jednakowa a w niektórych  
okolicach średnia; w po-  
wszechności obfituje kraj  
w produktach, których miesz-  
kańcy potrzebują, a nie-  
które prowincje mają na-  
wet i na wywóz.

Mieszkańcy, których lic-  
ba już wyżej jest podana,  
zamieszkuje 1000 miast,  
250 małych miast (Steden)  
i blisko 40,000 ~~wsi~~ <sup>wiejskich</sup>  
wiejskich. Dwór Królewski  
i większa część ludności  
jest wyznania ewangie-  
lickiego, wszelako przed  
prawem, względem religii,  
wszelka różność ustępuje.

W sprawie edukacyjnym  
górąją mieszkańcy nie-  
mieccy, ale i lud pol-  
ski chwalebnie do oświa-  
ty dąży, i czyniłby bez  
wzajemienia daleko więk-  
sze postępy, gdyby miał  
więcej potrzebnych księ-  
żek w mowie swojej  
i więcej księży i nau-  
czycieli, znających  
dokładnie macierzyński  
mowę, jego, — rzę-



zaś przyoznaczenia są do pu-  
blicznego oświecenia  
i pomnożenia nauk i  
kunsztów najstaranniej  
albowiem (wzręchnie  
[uniwersytetów] 125  
gimnazjów, 46 szkół  
wyższych miejskich,  
46 Seminarji dla nau-  
czycieli narodowych, pre-  
szo 800 szkół średnich  
i <sup>dostateczną liczbę</sup> ~~2200~~ 2200 szkół elemen-  
tarnych, czyli prochu-  
wych,\* utrzymuje.

\*Liczba ta  
przechodzi  
23,000.

Przedzieta doszły do sto-  
pnia wysokiej doskonało-  
ści, które ~~stąd~~ także  
dzielnie wspiera. Są tu  
więc fabryki różnego  
rodzaju i niektóre wy-  
roby są tak mnogie,  
że się za granicę wy-  
woza. Handel kwitną-  
cy utrwala nie tylko  
pokozenie korzystne  
nad Bałtykiem, lecz  
też i rzeki, kanały,  
coraz bardziej się mno-  
żące drogi żwirowe  
(szose) i kolejnje żelaz-  
ne.



Najwięcej fabryk znajduje  
się w Westfalii, Saxonii  
i Brandenburgii, które to-  
warami swemi z najlepsze-  
mi w kraju w zawód idą.  
Następstwo tronu <sup>utrzymuje się</sup> jest w li-  
nii męskiej i żeńskiej  
Dziedzicznie i spada na  
najstarszego królewicza.  
Na czele rządu stoi król,  
obecnie Fryderyk Wilhelm  
IV ty, urodzony 1795 r.

d. 15<sup>o</sup> Października.

Władzę najwyższą stano-  
wią: rada stanu i mini-  
stry.

Stronie

W każdej prowincyi za-  
władują Prezydenci na-  
czelni i Regencye spra-  
wami powszechnemi kra-  
ja; Konsystorze spra-  
wami kościelnymi i szkol-  
nymi. Regencyom podle-  
gają radcy ziemscy  
(Landracy) i miejskie  
magistraty; pod ~~zawodem~~ <sup>władzą</sup>  
sądów najwyższych sto-  
ją ziemiańskich sto-  
ją sady miejsko-ziemian-  
skie i patrymonialne.





Dochód i rozchód skarbu  
monarchii wynosi rocz-  
nie przeszło 55 milio-  
nów talarów.

Sila zbrojna składa się  
z wojska liniowego i kra-  
jowców (Landwehr) pierw-  
szego i drugiego <sup>F</sup>wydziału.

Każden Prusak jest od  
20 tego roku do obrony  
ojczyzny obowiązany.  
Cała sila liczy się na  
530,000 głów, z któ-  
rych 120,000 do woj-  
ska liniowego (stałego)  
230,000 do wojskowej  
rezerwy i do Landwehry  
pierwszego <sup>po</sup>zwołania  
i 180,000 męża Land-  
wehry drugiego <sup>pozwolenia</sup> ruszenia  
należy.

Liczba wojska, z wyjąt-  
kiem <sup>Gwardyi</sup> (gardy), jest na  
8 armii podzielona  
i może w 14 dniach  
w pochód być stawiona.  
Twierdze na granicy  
zachodniej są:

1. powołania



† Julich, Saruni. nad Re-  
nem. Wexel, Kolonia.  
z Daic, i Koblencya  
z Ehrenbreitenslein.  
nad Wexera: Minden,  
pomiedzy Elba i Wex-  
ra: Erfurt; nad Elba:  
Magdeburg, Wittenburg  
(dawniej pod nazwą  
Biała góra) i Targowa  
(Torgau), nad Havel:  
Sypandów (Spandau), w Sak-  
sku, niedaleko granicy  
Austryackiej: Świdnica,  
Srebrna góra, Kladzko.  
Kissa, nad Odra: Szcz-  
cin i Samy Kiestrin,  
Głogów, i Kozle; nad  
Wista: Grudziądz i  
Toruń; nad Balticzemi  
i zatoką Fryzyską:  
Kolobrzeg, Gdańsk,  
z Weichselmünde i  
Litawa.

Co do administracyi  
wojskowej dzieli się kraj  
Pruski na 8 Prowin-  
cyi, jako to: Pruszy,



Poznań, Pomorze, Bran-  
denburg, Szląsk, Saxo-  
nia, Westfalia i Rea-  
nizy. Względem ad-  
ministracyi cywilnej  
dzieli się kraj na 9  
Prowincyi, te zaś  
na 25 obwodów Re-  
gencyjnych - a te zaś  
na 322 powia-  
tów. Te 9 Prowincyi  
i ich obwody Regencyjne  
nazywają się:

Prusy wschodnie: Krolewiec i  
Gumbin.

Prusy zachodnie: Gdańsk i Mwidryn

Poznań: Bydgoszcz i Poznań.

Pomorze: Kołpin, Strescin  
i Stalhund.

Brandenburg: Potsdam i Frank-  
furt.

Szląsk: Wrocław, Sigmica  
i Olawa.

Saxonia: Magdeburg, Merse-  
burg i Erfurt

Westfalia: Münster / Monaster,  
Minda i Arnsherg

Kraje Nadreńskie: Kolonia,  
Dysselwort, Koblencya,  
Akwirgran (Aachen)  
Trewir (Trier)



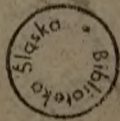
8 Należy tu jeszcze księstwo  
Newszatel, które z Prusami  
i Poznaniem do związku  
krajów niemieckich nie na-  
leży.

Prusy wschodnie i za-  
chodnie.

\* pewnie  
Zygmunta III

Te prowincje, pospolicie  
Prusy<sup>gxxi</sup> zwane, przeszły  
za panowania Jana Zyg-  
munta,<sup>\*</sup> Króla Polskiego, r.  
1618 do domu Brandenburg-  
skiego. Granice ich są: na  
północ morze Bałtyckie,  
na wschód i południe  
Moskwa, Polska i Poznań,  
na zachód Brandenburgia  
i Pomerania. Powierzch-  
nia obydwóch prowincyi  
jest rozległa równina,  
tu i owdzie niskiemu  
tylko pagórkami i  
nieznaczniemi wzgórkami  
przekrzyniata, w Pru-  
sach wschodnich jest  
grunty nader żyzne,  
zwłaszcza w nizinie  
Tybryckiej; przeciwnie  
zaś w Prusach zachod-  
nych, wyjąwszy dolinę  
urodzajną Wiślaniską,

Tjaka to:  
Zamkowa góra  
miedaleńo Landberga  
677 stop wysoka,  
Zajęcza góra  
607. i  
inne jeszcze  
niższe.





tylko piaszczyste.  
Oddział roślinny dostarcza  
dosłatkami płodów, osobliwie  
w nizinach, żyto, jęczmień,  
pszenica, owies, groch, łatar-  
kę, len, konopie, szałwie,  
wszelakie warzywa i  
owoce ogrodowe, drzewa na  
opał, do budynków i go-  
spodarstwa; Królestwo  
zwierząt szczególnie konie,  
bydło rogate, owce, kozy,  
zwierzyna, ryby morskie  
i rzeczne, ptactwo do-  
mowe i leśne. Królestwo  
minerałów, oprócz burz-  
tynu, dostarcza tylko:  
kamienie wapienne, gips,  
torf i coholwiek rudy  
żelaznej.

Strefą główną jest Wiśła,  
obok niej Niemen, Pre-  
gel, Alie, Dange, Deine,  
Brda (Brahe) Pasarga,  
Instruc, Angerapp, Nogot,  
Radunaj, Motława. Gra-  
nicę północną obydwóch  
prowincyi oblewa mo-  
rze Bałtyckie w rozle-  
głości na mil 50 i two-  
rzy Pucką wyse.



\* przy  
Klappredzie

[Z jener naj-  
znaczniejszej  
części: Szwabów  
(Spirding),  
Wegoborskie,  
Geszerych,  
i Brwinno,  
Drauswiler,  
na zachód:  
Radawski,  
Ostry i  
Widzynie.

[Prusy zamiesz-  
kuje, częścią  
potomkowie  
starych Prusa-  
ków, jakoby Li-  
twini, Mazury  
i Kaszuby, czę-  
ścią przychodzą  
z innych krajów,  
zwłaszcza Niemcy i Kwidzyn.

Z Baltykiem bieżą się mierzą  
Kuryjska, 13 mil długo i  $4\frac{1}{2}$  m.  
szeroka, także Kuryjska nizi-  
na i fryzyjskie mierzą  
(stała) przy Pławie, 13 mil  
długo i  $2\frac{1}{2}$  szeroka, z fryzy-  
jską niziną połączone. — T  
Liczba mieszkańców obydwóch  
prowincoy wynosi 2, 310, 172,  
a głównem ich <sup>jest</sup> rolnictwem  
<sup>(2) roln.</sup> chodowanie, rolnic-  
two, suriennictwo i gar-  
barswo. Nadmienić jeszcze  
należy olejnie i papiernie.  
Pierwszych znajduje się  
w prusach wschodnich  
181 w prusach zachodnich  
17; papierni zaś w oby-  
dwóch prowincyach 39.  
Powierzchnia obydwóch  
prowincoy wynosi 1180 mil  
kwadratowych / Prusy wscho-  
dnie 710 m. kw. są 1, 345 700  
tutaj. —  
Prowincya Prus wscho-  
dnich dzieli się na obwo-  
dy Regencyjne: Królewiec  
i Gumbin; Prusy zachod-  
nie na obwo-  
dy Gdańsk  
Kwidzyn.



A. Obwód Regencyi Królewiec

Kiejs  
ma 410 mil kw. a 796,055  
miesz. miast 48, osad  
wiejskich 5000 i powiatów

19.

Powiaty te i miasta w nich  
leżące nazywają się:

1. Powiat okręgu miasta Kró-  
lewiec.

Królewiec (Königsberg) nad Pre-  
gmem, ~~miasto~~ <sup>miasto</sup> ~~stoliczne~~ <sup>regencyjne</sup> ~~Kraje~~,  
r. 1253 przez Ottonara Króla  
Pruskiego założone, rezydencya  
Prezydenta naczelnego Prus  
wschodnich i zachodnich,  
Regencyi, Sądu najwy-  
szego Ziemiańskiego, Aka-  
demia, 2 gimnazya, Semi-  
naryum dla nauczycieli,  
kościołów 22, zamek wpa-  
wiaty Królewski, 5000 domów,  
poprzedko 70,000 mieszkań-  
ców. Znaczący handel i ma-  
rynarka (wyprawy okrętów)

2. Powiat ziemiański Kłaj-  
piedy 19½ mil kw. 34,353  
miesz. wato wrodzajny.

Kłajpeda (Memel) miasto  
pow. i portowe z lazarnią  
morską i szwendza, na



10 na ostatnim krańcu północnym  
Pras letace, 1744 dom. 1734.  
mieszk. szkół, wydział, szkoła.  
wnia, burzę kupiecką, prowa-  
dzi handel zbożem i skórami,  
stawne reglugę i sokaruciami  
burztynu.

3. Powiat Labiewski, ma 24  $\frac{1}{2}$   
mil kw. 34, 688 mieszk. po  
większej części wyznania ewang;  
grunta równe, bagniste.  
Labiewo (Labiau) m. pow. kamień,  
dom ubogich, handel, garbier-  
nie, rybołówstwo.

4. Pow. Kirschhausen, 32  $\frac{1}{2}$  m.  
kw. 30, 553. mieszk., zaj-  
muje pół wyspy Zambund i wysp,  
ogółem 17 wysp. Pillawa (Pillau) m. pow. regot imienia  
Friedricha, zamieszkały nad zatoką morską (Frische  
Haff) dawniej stolica Biskupa.  
Pillawa (Pillau) forteca, gmina;  
mieszkańcy trudnią się po-  
ławem jesiaków.

5. Pow. Welański 18 mil kw.  
35, 567 mieszk. równy, urodzajny  
i łąkami karosty.  
Wela (Wehlau) przy ujściu  
Alle do Pregla, m. pow. ma  
stawne jarmarki na konie.  
Sapien (Sapien) dom dla ubogich.  
Attenburg, nad Allu.

6. Pow. Frydlandzki, 15  $\frac{2}{3}$  m.  
kw. 31, 107 mieszk., równy,  
urodzajny i lesisty.  
Friedland, miasto stawne bitwy  
14 czerwca r. 1807.

Szyppenbeil, miasteczko  
wysokie nad Allu, przy





<sup>5</sup>  
Gymnasium

upisan w niej rzeki Guber.  
Bartenstein, szkoła iadustry-  
alna! Domnan, miasteczko.

7. Pow. Prusko-Flawski, Pruski (Flau)  
Cybau) 22 m. kw. 33, 349 miast.  
większą część równy i urodzajny.

Flawa. Rój 7 i 8 Lutego 1807.  
Francuzów przeciw Rosyjanom.  
Kreutzberg zatorony przez  
zabójczy Niemców  
r. 1850. Landsberg.

Wios Mühlhausen, Seminar.  
naucz. ewang.

8. Pow. Święto Siedziński

(Heiligenbeil) 20 m. kw. 37, 348  
miast. większą część ka-  
toliów. Grunta dość równożyzne.

Miasto pow. Siedzińskiego  
nad rzeką, Garff (Garff). W bli-  
skości tego miejsca dawni Pru-  
sacy, przed zaprowadzeniem  
wiary chrześcijańskiej, oci-  
li białego, zwanego Kruch.

Linten, miasteczko nad rzeką,  
Stratze (Stradig)

Brandenburg, miasteczko.

9. Pow. Braunsberg, 17 m.

kw. 37, 348 miast. po większą  
część katoliów. Grunta dość i żyzne.

Braunsberg m. pow. 6000  
miast. Alumnat, Seminar.  
naucz. i gymn. Kat., Hotel-  
ne dawniejszego biskupstwa



11

Warmińskiego, Stawne han-  
dlem. 3 kości: dom ubogich.  
Saldulpsis (Frauenburg)

gdzie Kopernik r. 1543 u-  
marł i w pięknym koście-  
le katedralnym spoczywa.

Mehlsack miasto, mające  
handel lnem i zbożem.

Wermditt, nad Drwęcą,

pow. Prusko-Holandzki,

16 m. kw. 30,400 mieszk.,  
granda ryżu i wówn.

Miasto pow. Preussisch-Holländ

zakozone przez 6 holenderskich  
zbiegłych ~~tatacz~~ szlachciców

r. 1290.

Mühlhausen m. zakozone 1350.

11. Pow. Moragowski 22 <sup>1</sup>/<sub>4</sub>

m. kw. 34,007 mieszk.,  
wówny, arondajny i lesisty.

Morag (Möhrungen) m. pow.

Liebstadt, Saalfeld, dobrze  
zabudowane, gimnazjum.

12. Pow. Ostrowski (Ostrode)

28 m. kw. 32,871 mieszk.  
mający grunta arondajno.

Ostrod m. p. nad Drwęcą,

Dabrowna (Gilgenburg)

Mitomryn (Liebemühl)

Holstynien (Hohenstein)

Tannenburg, porażka Kry-  
żaków r. 1410.

13. Pow. Olsztanski (Allenstein)

23 m. kw. 31,208 mieszk.

większą część katolików.

Lubo ma wiele borów i jezior,  
jednak jest dość uodraijny.

F Kromer narywa Frauenburg  
Warmia, pisać nas miejsc-  
wi, jako to Hartknoch pisał  
dajcie narwanie miasta by go-  
sied od tego: że gdy jakiś pan  
wstawiłby się oholny pnieta  
do wiary chrześcijańskiej i dobra  
swe kochiłby darowata,  
wtedyż inny Biskup autorem  
przez siebie miasto nake pa-  
miałby niewieście-grodem  
narwać inni tożsako, że Pał.  
ni tu pozanka, miasta się  
zawai - Supna

(Starożytna polska nad  
przez Babinieckiego i k.  
pnieta)



Folwitek u Hol. Olsztan nad Alą<sup>F</sup>  
rtyń (p.n. Allenstein) Wartenberg nad Jiszą (Bissen)  
(. Starozna polska) 14) Pow. Neidenburgski; 29  $\frac{2}{3}$  m.

Balinie w Lipin  
styczn. - powiat VIII

Kw.  
Miłbörz (Neidenburg) w okolicy  
zycznej. Działów (Soldau) po  
niemiecku. (Soldau) w okolicy  
błotnistej nad rzeką Działową.

15) Pow. Szecyński, 28  $\frac{1}{2}$  m.  
Kw.

Szecynów (Ortelsburg), zarząd  
powiatu

Willenberg, nad Ornulową.

Jassenheim, piękne rzęsy.

16) Pow. Rößel 14  $\frac{2}{3}$  m. Kw.

po polsku Lecbarg  
vel Helberg

Ressel (Rößel) m. pow. dom <sup>poprawny</sup> Karno-  
ski i szpital dla osób na kuracjach  
opłakanych. z dom abt. Karny

(. Starz. pol. Balin:  
i Lipinich

Bisstein (Bischofsstein) Bisstein

Bisztyn

Bisnupiec (Bischofsburg)  
Sieburg.

17) Pow. Marienburgski 15  $\frac{2}{3}$  m. Kw.  
31, 501. mierz.

Miasto pow. tegoż imienia  
ma gimnaz.

Święta lipa (Heiligenlinde) o  
dwie mile od miasta powiatowego,  
miejsce sławne odpustami.

Drengfurt. Barten.

18) Pow. Heilbergski, 20  $\frac{1}{4}$  m. Kw.  
39, 661 mierz. po większej części  
katolików.

Miasto pow. tegoż imienia<sup>F</sup> nad Alą  
z pięknym pałacem biskupim,



ma szpital dla ubogich i chorych.  
Gutstadt, m. nad Allą, miało aż  
do r. 1811. kolegiatę, której kana-  
lik ~~był~~ rozstawianował bi-  
skup Warmiński.

19. Pow. Gardawski, 15 m. kw.  
27, 632 mieszk.  
Gardawa (Gerdauen) nad jeziorem  
Sanktini. Nordenburg.

P. Obwód Regencyjny Gombin  
ma 300 m. kw. 597, 727 mieszk.  
16 pow. 19 miast i miasteczek  
i 3970 osad wiejskich.

1. Pow. Gombin (Gumbinnen) 13 m. kw.  
37, 012 mieszk. zyzny, równy i lasa.  
mi zastoy. Przekonany ~~o~~ rzeki i  
Gombin, 6000 mieszk. siedzisko  
Regencyi. Miasto to jest ~~oprac~~  
Fryderyka Wilhelma I r. 1732  
z ~~wioski parafialnej~~ ma ~~na~~ miasto regularne prze-  
mienione. Jest tu gimnazjum  
i szkoła akuszerów.

2. Pow. Insterburgski 22 m. kw.  
49, 872 mieszk. równy, urodzajny i  
w. lasy, żmłozny. ~~Przebi~~ Pissa i Jaster.  
Instruc. Sad wyszły ziemianiski  
i inkwizycyjny. szkoła wyższa miej-  
ska, dom chorych, stadoina krajowa.

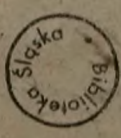
3. Pow. Stotupiański, 15 m. kw.  
29, 402 mieszk. granica równa i uro-  
dzajna w łęki, obfitujące.  
Stotupiany (Stallupöhnen) m.  
pow. założone przez Fryderyka  
Wilhelma I r. 1722.

4. Pow. Pilkalski, 19 m. kw. 31, 101  
mieszk. granica urodzajna i doryć lasów.  
ma doryć lasów i grunto urodzajne.  
Pilkałe, dawniej wieś, od r. 1724  
na miasto przeistoczone.  
Schirwindt, nad Szekupą.

[Pissa, Angerap  
i Rominta.

Stosko  
ujscia  
rzeki  
Inster  
do Pissy,  
potocznej  
z Angerapem.  
Trakeny, wieś  
z głowną, stadni-  
na krajowa.  
(Königl. Land-  
gestüt.)

ujsciu  
i przy wpływie  
Angerapy  
Jaster, które  
oddają Srebrk  
spławna, kworca.  
7138 mieszk.





5. Pow. Pagnitski 22 mil kw.  
48,206 mieszk. w zbiorze obfitujący.  
Pagnit nad Niemnem. Pow.  
Marności w starym zamku.  
Smalennin ken, wieś i ho-  
mora głowa celna.

6. Pow. Tylicycki, 19 m. kw.  
40,702 mieszk. grunta równo bardzo  
urodzajne.  
Tylicz (Tilsit), przy ujściu  
Tylic do Niemna, 12,000  
mieszk. Tu stanął gościoj  
r. 1807.

7. Pow. Szytkarznowski, 14  
m. kw. 23,267 mieszk. bagnisty  
i lesny.  
Szytkarzno (Heidenkrug) mia-  
steczko.

8. Pow. Niederungen, po polsku  
niziny, łąki, z niektó-  
remi wsiami. 22 1/2 m. kw.  
43,178 mieszk., bagniste niziny.

9. Pow. Darnieński 14  
m. kw. 27,649 mieszk. z gruntami  
równymi i żyznymi.  
Darnia, wieś od r. 1725  
na miasto przebudowana.

10. Pow. Gotdajski 17 3/4 m. kw.  
29,200 mieszk. grunta średnie, wiele lasów  
Gotdap (Goldapp) od r. 1500.  
Szytkemy miejsce jarmarczne.

11. Pow. Wegoborski 17 m. kw.  
28,152 mieszk. w lasy rańczone  
z wielu jeziorami.  
Wegoborz, (Langerburg) od r. 1500.

12. Pow. Lötzen (Lecki) 17 m.  
kw. 22,987 mieszk. mnogimi  
jeziorami i bagnami przerznięty.  
Lötzen m. pow. Ryna (Rhein)

13. Pow. Olecki, 16 m. kw. 27,680  
mieszk. równy i dość urodzajny.  
Olecko (Margrabowna)  
miejsce jarmarczne Czychew  
miejsciki, Świętajny.

Leck



15. Lonsborgski; 22 1/2 m. dlu.  
zł, gbońców. niski, piaszczysty  
i mało urodzajny, ale <sup>złoty</sup> zarosty  
Lonsborg Sensburg <sup>złoty</sup>  
Nikolajki miasteczko odr.  
1722.

16 Pow. Janowski 32 m. kw.  
32 636 mieszk. dawna gmina dójc  
urodzajka <sup>lepiej</sup> <sup>bagno i lasy</sup>  
Janów (Johannsburg).  
Orzesz (Arys) Piata.

C. Obwód Regencyi Gdańskiej  
ma 150 m. kw. 366, 683 miesz.  
11 miast 3 miejsca jarmarczne,  
2050 wsi, 7 powiatów.

1) miasto Gdańsk (Danzig)  
70,000 mieszk. nad Motławą,  
Raduną i Wisłą, blisko mo-  
rza Bałtyckiego. 20 Kości,  
rząd: Regencyi, Gimnazy-  
um. Na koncu wieku 10<sup>o</sup>  
księż S. Wojciech ewangeliz  
S. Prusąkom pogańskimi  
opowiadał, było już znaczny  
osada. Pod panowaniem pol-  
skim doszło do wielkiego  
stopnia prolegi i zamożno-  
ści i należało do rzędu  
miast wolnych handlowych.  
Oliwa, miejsce jarmarczne z sta-  
wym placem.  
Jenkan, Seminarjum dla nau-  
czycieli.



2. Pow. Karthaus czyli Raj Maryj  
(Marien-Paradies) miało od  
r. 1140 klasztor Kartuzów.

3. Pow. Neustadt, 26½ m. kw.  
35,250 mieszk., dosyć rowny i  
boguszy. Neustadt, dawniej pod nazwą  
Weiherfrei. Hela miasteczko  
Ducko, (Dutzig) v. Pantege.

4. Pow. Kosierzyński, 23 m. kw.  
25,120 mieszk. granicą dosyć urodzaj-  
ną. Kosierz, Koscierzyna (Behrendt)  
Skarszewo (Schöneck) miasteczko  
nad rzeką Serp (Sarve)  
założone r. 1180.

5. Pow. Malborski, 15 m. kw.  
44,721 mieszk.  
Malborg (Marienburg) 6000  
mieszk. Seminar: naucz. dom  
ubogich, 2 Kości. niegdyś re-  
zydencja wielkich mistrzów  
Krzyżackich.

Nowystaw, (Neuteich) nad Świątą,  
(Silberente) Siegenhof, mała miejscina.

6. Pow. Elbląski 12 m. kw.  
44,406 mieszk. przetrwały  
rzekami Nogat, Elbląg i Tęcza.  
Elbląg (Elbing) 17,701 mieszk.  
Dawniej bogate i handlowe,  
i obecnie jeszcze handlem sawne-  
ma 7 Kości. 1 gimnaz. 5 szpitali  
i inne dobroczynne insty-  
tuta.

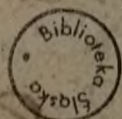
F  
po polsku  
Weiherowo.  
(Skarż: Poltka Białinicki  
; Lipinski -)



F. Starograd po  
niemiecku althaus  
tery nad wistą i był  
miejscowość, Dietricha  
Cheterna, które po  
niej z przyczyn wy-  
lewów wielu e maty  
nide. Kie Półnowy  
przebiegano - pozosta-  
ła. domy narwana.

Starograd (althaus)  
i Starozyma polska  
p. Babinickie i Lipin  
skryt Tom 1. str. 633.

to narzeczu  
polskiem:  
f. Kierzporę  
lub Chrysta-  
gród.



R 26IV

7. Pow. Starogrodski 25 m. kw.  
34, 305 miejsc. mało urodzajny.

Starograd (Kargard) nad Serżą.  
Serżewo (Dirschau) 2310 miejsc.  
Pelplin, wieś, rezydencya  
Biskupa Cheturskiego i Alu-  
mna dla Kleryków. nad r. Serżą.

D. Obwód Regencyi Kwidzyn-  
skiej ma 320 m. kw.

549, 697 miejsc. miast  
45, miastec 3, wsi 3170  
i 13 powiatów.

1) Pow. Kwidzynski, 17½ m. kw.  
41, 250 miejsc. w nizinach gran-  
ic urodzajny, jeziorami i kanałami obfity.  
Kwidzyna (Marienwerder) 6000  
miejsc., nad ~~miastą~~ matym Noga-  
tem i Libą. Regencya, sąd naj-  
wyższy ziemiański, ramed  
widzenia godny i kościół wpa-  
niały.

Gniew (Mewe) Stenno,  
(Gardensee, Garnsee)  
Kurzybrak, wieś pod Kwi-  
dyną, z mostem na tyżwach  
przez Wistę.

2) Pow. Stutum 12 m. kw. 27, 125  
miejsc. równy i bardzo urodzajny.  
miasto. Stutolin po niemie. Stum (do cytowania)  
Stutum, na wysepie w jeziorze.

Christburg, nad rzeką Sorge.

3. Pow. Surski, 19 m. kw. 31, 935  
miejsc. większą część płaski, urodzajny  
i w płacy zajął z wielkimi jeziorami.  
Sus (Posenberg)

Grabsta (Hiesenburg) nad Li-  
wną (Liebe) Freistadt miasteczko.



Biskupice / Bischofswerder / nad  
rzeką Ossa.

4) Pow. Lubawski, 18 $\frac{1}{2}$  mil kw.  
27, 093 miesz.

Lubawa (Löbau) m. pow. nad rzecą  
Kanał Jasienska i Sandula.  
Zamek biskupa, handel lnem  
i płótnem.

Kurzantnik (Kauernik) <sup>nad Drwęcą</sup> ~~mięjsce~~  
jarmarczne. <sup>nowe miasto</sup> Neumark <sup>miasteczko</sup> nad  
Drwęcą.

5) Pow. Grudziądzki 15 $\frac{1}{2}$  m. kw.  
32, 895 miesz.

Grudziądz (Grudentz) przy ujściu  
Trybny do Wisty, 5200 miesz.  
szkoła wyższa miejska, Seminarium  
dla nauki: dom poprawy i  
dla ubogich. Na górze przed  
miastem forteca mocna, zegor  
inienia.

Miasteczka Lesfen i Reh-  
den. Rehwalde z domem  
dla poprawy księży katolic-  
kich.

6) Pow. Brodnicki, 24 $\frac{1}{2}$  m.  
kw. 35, 105 miesz. równy, piaszczysty,  
w lasy obfitujący, lecz nie wiele urodzajny.

Brodnica (Strasburg) nad  
Drwęcą, 2090 miesz., handel tabaką.

Gurano, nad jeziorem zegor  
inienia.

Gotab <sup>(górki)</sup> miasto nad Drwęcą,  
Liebnorek, (Lauteburg)

Liezbarg albo Liezbareg  
(Staw. pol. Białoboki i Lipin  
Tęm. 1. 1440 640.)



7. Powiat Toruński 20½ m. kw.

z 4480 mieszkań. po większej części  
równy, dość urodzajny, moniak p.

Pracowały i  
w lasy zamozny.

Toruń, (Thorn) miasto warowne  
nad Wisłą, 8031 mieszkań. 3. klas.

1 Gimnaz. dom kadetów, sąd in-

kwizycyjny, handel drewnem

szwyceryjski, handel zbożem. Było to pierwsi od

Krzyżaków założone miasto,

wielce bogate i potężne za da-

wnych czasów, posiadało

bowiem tak jak Gdańsk

własne prawa i sądy i u-

żywywato także morskie

okrety. Dotychczas sławne

sa pierniki Toruńskie. Tu

się urodził sławny Astronom

Kopernik 19. lutego r. 1473.

Na przeciw Torunia, nale-

wym brzegu Wisły, przez

którą most do 900 kroków

dlugości mający, prowadzi

miasteczko Podgórze.

Kowalewo (Schönsee) miasteczko,

mające zrujnowany kamien,

niegdy mocny, zatorony przez

Krzyżaków r. 1303.

Chetniza (Kulmsee) ~~miasteczko~~

rezydencja Biskupa, nad jezio-

rem, w okolicy jezyciemnej.

8. Pow. Chetminski 16 m. kw.

22, 689 mieszkań, po większej

części równy, w nizinach bar-

dzo urodzajne grunty i

1. Pan Dominik Sule

2. obaz pam: Rel: mori Tom i zbożem.

IV stron 449) z wielką cnu-

dygą od tamtego pierwsiast-

liwie dzieje Torunia utr-

maje: - iz, mazowiecka

posada nowa narwe, Tor-

nowo, ze istniało przed

sprowadzeniem Krzyż-

ków, - Nim to warne

factum historyczne za

niepodlegające wątpli-

wości uznane zostanie

używamy pospolitiej

znanej w języku pol-

kim narwiecka Toruń.

(z historycznej doch. 13a

historycz. ek. i pomiki Tom. 1.

stron: 605.)



wschodnich lasów.

F. Węgry Białobrzegi: Chetmno, (Kulm) <sup>na granicy z Węgry</sup> miasto nieg-  
Lipinskie, w starożytności. Osi stoletnie województwa nad  
nej Solne Kom. 1. Stron. - Wista na wzniosłym położeniu.  
599. - Młoty staw 1. Wista na wzniosłym położeniu.  
miast tu fundował R. 1222 założone tu jest Mi-  
Katedra około roku 966. Miasto to ma  
która przez napaść w po. 60000 mieszkańców. szko-  
garnisone żyjący prawa ty miejskie wypisz, szkołę  
która przeniesiony do ostatku. Katedra.  
Lubo prussacy zabary- G. Pow. Szweczek, 29 m. kw. 4  
Lubo Chetmno roku 41,600 mieszkańców. ma równe  
1217 nieodstraszono tyżne grunta i dostatek lasów.  
przez Konrada Kuz. Szweczek, Szweczek (Schwetz)  
cia mazowieckiego od wscho-  
decia na nowo. w roku przy ujściu czarnej wody do  
1222. biskupstwa, Kto Wisty.  
re powierzył Chrystya Nowe, (Neuenburg) przy ujściu  
nowi i chorze upro- Metawy do Wisty.  
ryt. -

10) Powiat Czuchowski, 39  
mil kw. 32,611 mieszkań. grun-  
ta równe, większą część, ma-  
szczyt, w lasy kamienne.

Czuchów <sup>Stuchów</sup> (Schlochan) nad je-  
ziorem, ma wiele rydów.

Frydland Truski, na wzgórzu,  
na sukienictwo i handel  
zbożem. Miasteczka: Landek,  
Bzarne, Hamniersztyn, (Ham-  
mersteia.) Baldenburg.

11) Pow. Choinicki, 41½ m. kw.  
35,050 mieszkań. równy, piasko-  
sty i nieurodzajny, mający  
bagna i liczne jeziora.



Choinice (Konitz) nad Odrą, m.  
dobrze zabudowane, 2810 mieszk.  
po większej części ewangelików,  
jednak główny kościół i gimna-  
zyum należą do katolików.

Mieszkańcy trudnią się handlem,  
sukiennictwem, tkactwem i

Tuchola <sup>Przechla</sup> ~~Tuchola~~ (Tschel) nad Odrą,  
gdzie się zaczyna bór Tuchol-  
ski do Gmül Stagi.

Lesno, wieś z jarmarkami.

12.) Powiat Złotowski; 28  
m. kw. 36, 000 mieszkańców. równy  
dosyć urodzajny i lasami za-  
rasty.

Złotowo (Stalow) pomiędzy  
trzema jeziorami:

Mniej znaczne miasta tego  
powiatu są: Kamień (Camin)

Krojanka, Wienicborg (Wandburg)

Sempolno (Zempelburg), Dobryń (Dobbrin)

13. Pow. Watozeński, 29 m. kw.

37, 348, równy, <sup>większą część</sup> ~~dosyć~~  
część urodzajny i dostatek drze-  
wa mający.

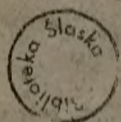
Watoz, (Deutsch. Crone) m. pow. nad  
jeziorom Pradunskim, ma Pro-  
gimnazjum i wiele szkolów.  
Zastrów, Zukwinybory.

Märkisch-Friedland, 1519 mieszk.  
potowa żydów.

Schloppse, miasteczko.

R 26 IV

Suczno, (Sietz)





Prowincya Pomorska.

Pomorze / Pomerania, Pommern) było niegdyś wielką częścią Starożytnego Królestwa Słowiańskiego, Wendiów. Od r. 1025. Kraj ten zaczął mieć własnych książąt. Z tych ostatni, Bogusław XIV, zmarł r. 1637 w czasie wojny 30 letniej, właśnie gdy Szwedzi zajmowali cały kraj jego. Jerzy Wilhelm, Elektor Brandenburgski, lubo miał unowę z resztą Książęciem względem następstwa, nie mógł przypić do niego zupełnie, ale otrzymał tylko Tytną Pomeranią, a całą Środknią, par długiemi sprzeczkami, musiał ustąpić Szwecyi. W roku 1720 musieli Szwedzi Fryderykowi Wilhelnowi I, Królowi Pruskiemu, ustąpić części Pomeranii pomiędzy Odłą i Zianą (Zene) wyspy Usedom i Wolin i miasto Szczecin, Dammm i Golenów. Roku 1815 otrzymały Prusy mocą pokoju Paryżskiego resztę Pomorza i wyspę Rugię.



Prowincya ta ma obecnie powierz-  
chni 576 mil kwadratowych i  
liczyła w r. 1841. 1, 056, 287  
mieszkańców. Granicą jest  
od zachodu księstwem Meklen-  
burskim, od południa Bran-  
denburgią, od ~~zachodu~~ Prusa-  
mi; od północy morzem Bal-  
tyckim. Dzieli ją rzeka Odra  
na Przednią i Tylną, czyli  
Zachodnią i Wschodnią Pome-  
raniją, od jej położenia wzglę-  
dem Odry.

Pomerania jest krajem ży-  
wniejszym niż części Pruskie,  
wydaje osobliwie wiele lnu,  
konopi i zboża w ilości, nie  
tylko na własną potrzebę, ~~ale~~  
ale na wywóz. Chów bydła  
i pasieki są znaczne. Naj-  
znatomiejszymi przedmiotami  
handlowymi Pomieranii  
są okręty z krajowego drze-  
wa, sukiennictwo i różne  
roboty z bursztynu.

Względem produktów mineral-  
nych jest ta Prowincya daleko  
lepiej wyposażona aniżeli  
Prusy Wschodnie i Zachodnie,  
albowiem się tu znajduje, oprócz  
bursztynu: ziemia naturalna,  
rudzi żelazna, krzemienie



granit, cokolwiek marmuru,  
 kamienie wapienne, sól wa-  
 pronna, siarczki, torfiglina.  
 Kraj ten jest najniższy i  
 najrówniejszy w Niem-  
 czech i ma tylko niektóre  
 wyżyny, jako to: Gollenberg,  
 460 stopni wysoka przy Koźli-  
 nie, Szwetkol pod Smol-  
 zinem; góra Świała przy  
 Jolnowie; biała góra na  
 wyspie Uxedom i na  
 wyspie Rugii skąty i kre-  
 dy. od lasa Stobnicy,  
 Stubenhammer nazwane.  
 Pobożne rzeki Odry w tem  
 kraju są: Welse, Haken,  
 Piana na lewym - Glana,  
 Zna, Gubenbach na pra-  
 wym brzegu. Odra uchodzi  
 rzeka Odry do mo-  
 rza Bałtyckiego pod na-  
 zwami. Dwina, Swinia,  
 i Pjana. Znaczniejsze  
 rzekami są, jeżre: Rega,  
 Mielbowa, Perzanta,  
 Pradi, Wiper i Grabowna,  
 Stotpa, Lujów i Leba.  
 Lud jest niemiecki; dawniej  
 słowiański; którego <sup>nie</sup> wzo-  
 ki po wsiach, <sup>te</sup> utrzy-  
 mały, kaszubami zwane.

+ zwłaczona  
 w obwodzie  
 Koźlińskim,  
 jeżre dolę  
 w liorbie  
 4,000,



19

Pomerania dzieli się na obwoody Re-  
gencyjne: Rostlin, Strzeżcin i Stralsund.

A. Obwód Regencyjny Rostliński.

ma powierzchnię 253 m. kw. =  
393, 082 nierek: miast 23,  
1 miejsce jarmarczne, 114 wsi, po-  
wiatów 9.

442 m. kw. 1) Pow. Książęcy (Fürstenthumsche Kr.)  
66,70 2 nierek. Rostlin (Cörlin) forteca, 7000 nierek.  
równy, woda. regencya regencyi i wyższego  
ni oblany, sądu ziemianńskiego, gimnazjum,  
w niektórych Seminarjum.  
okolicach  
urodzajny. Kołobrzeg (Colberg) nad Persantą,

twierdza, 8000 nierek. Miejsce  
to było już w 10 tym wieku murami  
i wodami otoczone.

Publice, (Publitz) Merlin (Cörlin)

2) Pow. Stupski 41½ m. kw. 51,207  
nierek. równy i dość urodzajny.

Stupsko (Stolpe) 7000 nierek.  
domy inwalidów. T

Smolzin, 3) Pow. Lawenburg-Pybtowski: 39 m.  
wieś, w r. 1667 kw. 37, 565 nierek. mało urodzajny.  
miasto i włość, Lawenburg (Lawenburg) nad Leba.

odrzeczka, spoli. Pybtów, nad rzeką Regor imienia  
tej Polki Bran- Leba, przy ujściu rzeki Regor.

Denburgii asty, 4) Pow. Stawski, 29 m. kw. 47, 035  
nierek. równy, wodami oblany,  
imienia  
da maria  
Baltyckiego. ogotem urodzajny.

Stawa (Schlawe) nad Wypsa.  
Polnów nad Grabowną.

Rügenwalde nad Wypsa, han-  
del gęsiemi piersiarni.

Zanów miasteczko. Rügenwalde  
Kopan, wieś przy której  
bursztyn znajdują.



R 26 N



5) Pow. Mummelsburg 20 $\frac{1}{2}$  m. kw.  
18, 757 mierz. równy, po większej  
części nierodrajne grunta mający.  
Mummelsburg m. p. nad Stryńnicą.

6) Pow. Białogrodzki 20 m. kw.  
23, 620 mierz. równy, po czę-  
ści piasek czysty, po części ~~uro-~~  
dajny i wodami zalany.

Białogród (Belgrad) miasto  
jedno z najstarszych w Pomoraniu.  
Polzin, aż do roku 1510 wieś.

7) Pow. Nowo-Szczeciński 38  
m. kw. 41, 977 mierz. większą  
częścią równy, średnio-urodzajny.

Nowy Szczecin (Neu-Stettin)  
miasto założone r. 1773 od księ-  
ęcia Władysława. Gimnazjum  
i dom prowincyalny dla ubogich.

Stacebör / Ratzeburg nad Odrą,  
[Zahn]. Tempelburg, Berwalde.

8) Pow. Dramburg 20 $\frac{1}{4}$  m. kw.  
22, 903 mierz. równy, wla-  
sy i wody żarnożny średnio uro-  
dzajny.

Dramburg nad rzeką Drage,  
Kallies / Callies nad jeziorami.  
Falkenburg.

9) Pow. Schivelbein 9 m. kw.

23, 620 mierz. ~~miasto~~ <sup>miasteczko</sup> dawniej rory.

\* Powiatowe  
Sędziów  
nia,  
Dencya Komtura zakonu Mal-  
tanowskiego.



20  
3  
B. Obwód Regencyi Szczecińskiej  
ma 233 m. kw. 492, 357 miastek  
miast 33, miejsc jarzmarcznych  
5, wsi 1863 powiatów 12.

1) Powiat miejski Szczecina  
(Stettin) Miasto to niegdyś  
stoleczne księztw dzielnych  
Pomorskich, Ma wielki han-  
del i znaczną budowę okrętów.  
Ludność tego miasta wynosi do  
33,583 dusz. Tu białą Odra dzie-  
li się na 4 odnogi, które ci-  
dalej uchodzi do morza  
Bałtyckiego. Znajdują się w tem  
mieście rozmaite władze  
urzędowe, mianowicie Prezy-  
dent naczelny, Regencyja,  
Sąd najwyższy ziemianński,  
sądzieb bank królewski, gi-  
mnazjum. Od roku 1735  
zakończył król pruski  
mocną cytadelę i inne  
fortyfikacje.

Garc (Garz) miasto już w 13<sup>ym</sup>  
wieku murami opasane.

Damm, forteca. Miasteczka  
Pölitz, Penkun.

2) Pow. Greifenhagen 18 m. kw.  
33, 210 miastek. równy, wielką  
ciekłą urodzajny.

Greifenhagen m. pow.

Bahn, Sieddichof.

3) Pow. Saatzig 23 m. kw. 42,000  
miastek. ogółem urodzajne  
grunty mający.



Starygród (Stargard) nad Zna,  
dawniej miasto główne Tylniej  
Pomaranii, gimnaz. dom sierót,  
40,000 mieszk. Miasto so by-  
to już w 8 wieku zatoisniale.  
Nörenberg. Jacobshagen,  
Frejenwalde.

5. Pow. Naugard; 29 m. kw. 36,200  
mieszk. mało urodzajny.  
Naugard, dom karaości i  
poprawy.

6. Pow. Regenwalde 20 1/2 m. kw.  
29,745 mieszk. równy wielk,  
części piaszczyste.  
Regenwalde. Labes, Wange-  
rin. Plathe.

7. Pow. Greifenberg. 40 m. kw.  
27,970 mieszk. piaszczyste.  
Greifenberg, Treptow.

8. Pow. Kamieński 23 m. kw.  
31,710 mieszk. gruntu pia-  
szone i gliniaste, mało  
urodzajne, wodami przerznięte.  
Kamień (Kammin) kościół  
wspaniały, <sup>z wieży katedrały</sup> kolegiata dla pa-  
nien, Gülzow.

9. Pow. Wredom. Wolinski  
18 m. kw. 24,979 mieszk.  
składa się z dwóch wysp  
utworzonych przez Stang,  
Swinię i Diwinę, na grun-  
ta po części urodzajnej i  
lasami zarosłe. Na wyspie  
Wredom: Swinemünde.  
Wredom, stare miasto.



20  
Polejście  
tylko urodzajny.

10. Pow. Uckerminde, 21 1/2 m. kw.  
30, 252 miast, równy, urodzajny.

11. Pow. Anklam 11 m. kw. 29,050  
miast, równy, urodzajny.

Spanitzkowskie,  
wies, aż do  
r. 1677 miejsce  
warowne.

Anklam, nad Piana, 7000 miast, zna-  
ne fabryki i jagiarki. F

12. Pow. Demmin 16 m. kw.  
34, 726, równy, urodzajny.

Treptow, nad jezioro Doli-  
nica, (Tollensee). Demmin, +  
Farmen.

1. 3047 miast.  
+ miasto powiatowe,  
przy ujściu Trepte  
i jeziora Dölnic-  
kiego do rzeki  
Orli odnogi Odry,  
pod nazwą Piana,  
4425 miast,  
i znaczne  
fabryki.

C. Obwód Regencyjny Stralsund.

ma 7 1/2 kw. powierzchni, 170, 848  
miast, miast 14, miejsc jar-  
marcznych 2, wsi 317, po-  
wiatów 4.

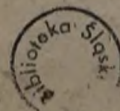
1.) Pow. Greifswald, 18 m. kw. 36, 492  
miast, równy i bardzo urodzajny.

Greifswald (Greifswald) nad rzeką Ryk,  
o pół mili od morza Bałtyckiego,  
10,000 miast. Uniwersytet,  
gimnaz. Seminarjum, sta-  
rezydencja wyższych władz  
krajowych, warzelnia soli,  
znaczny handel.

Wolgast nad Piana, 427 miast.  
2. Pow. Grimmen 10 m. kw. 28,000  
miast, grunta równe i urodzajne.

Grimma, Loitz, Tribse nad  
Trepte.

3. Pow. Stralsund 21 m. kw.  
48, 749 miast, grunta równe,  
czyste, piaszczyste, czesnia jeziorami zalane.  
Stralsund, przy cieśninie  
morskiej Gellen, dawne mia-  
sto i mocna twierdza, stoli-  
ca regencyi, prowadzi znac-  
ny handel, liczy 15,000 miast.  
6 kość. 1 gimnaz. Döm Karnowa.



R 26 IV



Bavsk, miasto od 120 wien  
istniejące, portowe i handlowe,  
ma 4000 mieszkh.

4. Pow. Bergen obejmuje wszed-  
ko co do wyspy Rugii (Rügen)  
należę. Wyspa ta ma 140,000  
morgów powierzchni, 7 mil  
długości i tyleż szerokości.  
Była ona dawnem siedliskiem  
Rugów, stąd i jezioro po-  
święcone go bożystwu Herla  
(ziemi), gdzie dawniej wylęgi  
do processyi niewolników  
topiono. Stąd i lei Rugie  
u Słowian wciąż Światowi-  
da i Kociotem wspaniałym  
w mieście Arkona. Liczba  
mieszkańców tego powiatu  
wynosi 32,933.

Bergen, miasto główne Rugii.  
Garc nad jeziorem. Futbus  
miejsce sławne kąpielami  
i instytutem dla młodzieży

szlacheckiej.  
Arkona gdzie wędzi było świątynia Słowian  
Growincja Szarnańska. \*

\* Granica (Granitz)  
zamek i kąpiele  
morskie.

Wielkie Księstwo Szarnańskie  
powstało w r. 1815 z części da-  
wniej do Królestwa Polskiego na-  
leżących, które już przy pierw-  
szych podziałach tego kraju  
do państwa Pruskiego przyła-  
czone były.



21 Powierzchnia całej tej prowincyi  
(338 m. kw.) tworzy obszerną, częścią równą,  
równinę, obfitującą, more-  
łami w nizinach Warły i  
Noteci w zboże i drzewo.  
Główne płody kraju tego są: zwierzę-  
ta domowe, dzikizna, wetna,  
torf, zboże.

Główne rzeki: Warła z Obrą  
na lewej a Notec na prawej  
stronie do Odry wpadające.  
Wista z Brdą (Brahę) Pro-  
sna, granicząca w. k. Poznań-  
skie z Polską. Liczba miesz-  
kańców wynosi 1,238,500.  
Mieszkańcy są Polacy, wyzna-  
nia Przymusko-Katolickiego,  
wyjawscy małą część Niemców  
Ewangelików; piętnastą część  
składają Żydzi. Zatrudnie-  
niem mieszkańców jest rol-  
nictwo i chodowanie bydła i  
rybołówstwo. Zakładów  
fabrycznych są tylko: fabry-  
ki sukna, wyprawy skór,  
niektóre szklarnie i rebo-  
dzielnie płocien. - Ta pro-  
wincya ma 145 miast, po-  
większej części bardzo małych  
i miernacznych, i dzieli się  
na dwa obwody, czyli okręgi  
regencyjne: Poznański i  
Bydgoszczy.



A. Obwód Regencyi Poznańskiej.  
ma 727 m. kw. 824, 875 m. kw.  
miast 90 dwa miejsca jawne  
ne, 3856 ~~powiatów~~ <sup>wsi</sup> i 19 po-  
wiatów.

\* po większej  
części plemie-  
nia Słowian-  
skiego  
a pomiędzy niemi  
(80,000)  
żydów.

1.) Pow. Poznański, 19½ m. kw.  
równy, w środku tej prowincyi,  
przernięty rzeką Wartą,  
ma dość dobre grunta, ludno-  
ści 69,000.  
Poznań (Posen) <sup>nad Wartą</sup> liczy 90,000 mies-  
kańców; stolica arcybiskupa,  
naczelnego Prekera i Generała,  
regencyi i najwyższych sądów,  
z warowną twierdzą, jeroz-  
nie dokonałona. Katedra: pie-  
kny, 27 kościołów, <sup>Katolickich i ewang. i grecki.</sup> 2 gimnazya,  
seminaryum dla nauczycieli  
katolickich. Na St. Jan li-  
ny zjazd szlachty i kupców.  
Dwór gościnny w gmachu  
oratorskim, Park zwany  
Za kościołem katedralnym  
uchodzi do Warty Czybina.

Miasta tego powiatu są:

Swarzędz (Schwersenz) wiele  
żydów, fabryki Łobanów.

Skęszewo, miasteczko, nale-  
żące do Króla Holenderskiego.

2. Pow. Śremski, 18½ m. kw.  
28,529 mieszkańców, na kilka jerioń,  
prawy i piękne przodki.



Saroda, Pobiedziska (Sadewitz)  
Laniemyśl (Santomyschl) nad jeziorem  
 wielkimi jezior imienia.

3) Pow. Wrzesniński, 12 m. kw.  
 28, 762 miejsc. równy, nad Warą,  
 grunta urodzajne mający.

Września (Wreschen). Mitostaw,  
Zerkowo, miasteczko. Wsie Jogorze-  
lice, komora główna celna. Szrat-  
kowo, <sup>stacja</sup> połkowa i komora główna  
 celna.

4) Pow. Obornicki, 20 m. kw. 93, 476  
 miejsc. ma grunta urodzajne i  
 w lasy obfitujące, z niektórymi  
 pagórkami nad Warą, która  
 tu rzeka Wetną do siebie przyj-  
 muje.

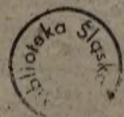
Oborniki m. p. nad Warą  
Murowana Gostina miasteczko. Rogoźno  
 (Lang-gostin)  
 (Rogasen) Rydzewo.

Pow. Szamotulski, 19 m. kw.  
 25, 804 miejsc. równający się  
 do gruntów następującymu.

5) Szamotuły (Samber) zamek i  
 klasztor. Obryczko. Wróble.  
Nowymost (Kabrück) Trzawy,  
Pinne Ostrowóg (Scharfenberg)

6) Pow. Międzychódzki, 2 m. kw.  
 32, 385 miejsc. grunta dość  
 urodzajne i w lasy obfitujące.  
Międzychód (Birnbaum) nad  
 Warą, dom ubogich, zamek,  
 wiele żydów.

Skwierzyna (Sikwerin) przy ujściu  
 Obry do Warty, 456 miejsc.





Sieraków / Zirke / nad Wartą, 4569  
Bledzewo / Blesen / nad Obrą.

Kanienno / Kähne

7) Tow. Międzyrzeczki 22 3/4 m. kw.  
52, 559 mieszk., gmina głównie  
dosyć żywna, i w lasach i jero-  
rami okryte.

Międzyrzec / Mweritz / nad matą  
rzeczną Tschlitz, niedaleko  
ujścia jej w Obrą, 4380 mieszk.  
(otwarta część żydów)

Trzciel / Alt u. Neu-Tirsch-  
tiegel, nad Obrą, 2180 mieszk.  
fabryki sukien i sabaki.

Zbaszyn / Deutschen, Iszrew,  
/ Deutsche / Paradyż, niegdyś  
klasztor, teraz Seminarjum  
dla nauczycieli katolickich.

Proyce / Brätz / sukiennictwo  
i handel bydłem.

8) Tow. Bukowski, 17 m. kw.  
40, 142 mieszk., średnio uro-  
dzajny, w lasy obfitujący.

Buk, 1150 mieszk., wiele  
mlecy. Grodzisko, / Grätz /  
3321 mieszk., piwo słowne.

Nowe miasto / Neustadt / 2273  
mieszk., sukiennictwo i zna-  
ny handel zbożem.

Mniej znaczne miasta:

Nowy Tomysł czyli Niełomysł  
/ Neutomsel / Opalenica.



9) Pow. Kościanski, 21 m. kw.  
40,727 mieszk. mało urodzajny.  
Kościan (Koslen) nad Obrą, ma  
i kanał, jest po części murem  
opasane, dość dobrze zabudowa-  
ne i leży w pięknej okolicy,  
nad Obrą, ma dom poprawy,  
niedawno zbudowany.

Smigiel (Schnigzel) 2363 mieszk.  
wiele żydów, wyroby sukien  
i płócna. To miasto jest po-  
rządne i po większej części  
Niemcami osiadłe.

Mniej znacznemi miastec-  
kami są: Krzywin (Kriewen)  
Czempin, Wielichów.

10. Pow. Szremski, 18  $\frac{3}{4}$  m. kw.  
40,363 mieszk., granica  
płaskie, z wielą stojącymi  
wodami, dość urodzajne i  
w lasy ranożne.

Szrem (Schriem) na wyspie  
utworzonej przez Wartę,  
2619 mieszk., wiele żydów, sta-  
wne jarmarki na zboże.

Kurnik, fabryki sukien  
i płócien. Bnin, fabryki  
sukna grubego. Dolsk

(Döbrig) w bliskości jeziora  
Łódanie nowego. Xiąż

(Xion) Jaraszew nad  
Obrą. Mosizna (Moschin)

Mogalin wieś z wspaniałym  
zamkiem i pięknym  
kościołem.



11. Pow. Pabimoski, 19<sup>1/2</sup> m. kw. 40,427  
mieszk., grunta dosyć urodzajne,  
na <sup>przełaz</sup> ~~przełaz~~ <sup>piaskach</sup> i bagna.

Pabimost, (Pombst) nad leśniczą,  
oryli zgniła Obrą, 2072 mieszk.  
wiele łąk, chmiel, drzewa owo-  
cowe i winnice.

Wolbryn (Wollstein) 2223 mieszk.  
handel zbożem. Margowa (Marge,  
Unruhslad) sukiennictwo, jar-  
marki na bydło. Kopanica,  
(Köpsnitz). Panowiec (Pach-  
witz). Prostarzewo (Prothen-  
burg). Obrą, wieś z klasztorem  
zmieszonym.

12.) Pow. Wschowski, 18 m. kw. 30,659  
mieszk., rzęca urodzajna, or-  
szęca lesisty i bagnisty.

Wschowa (Strawslad) 6257.  
mieszk., nieomal samych Niem-  
ców, 4 kości: sad inkwizycyjny,  
dom sierot, znaczne fabryki  
sukna i płócien, w bliskości  
90 wiatraków.

Leszno (Polnisch-Lissa) blisko  
9 tysięcy mieszk.: 4 kości. 1 gim-  
nazjum, teatr, wiele fabryk.  
Klasy do książąt Suthowskich.

Pydzyna (Neisen) kamień wspa-  
niały książąt Suthowskich.  
Kolegium Piarów. Mniej  
znaczące miasteczka w tem  
powiecie są: Szlichtingowa  
(Schlichtingheim) Świecie-  
chowa, (Schwetkau) Pieczno  
(Storchnest) Zaborowo.



13) Powiat Krobki, 19 m. kw. 58, 185  
mieszk.: ma grunta doryć ryżne.  
Przecia część mieszkańców są niem-  
cy, wyznania ewangelickiego.  
W całym powiecie jest tylko jeden  
młyn wodny, lecz przeszło 300  
wiatraków.

Krobica (Kroben) m. pow., przedtem  
zwano się Suthów. Znaczniejsze  
miasto tego powiatu są: Na-  
wicz, założone na początku 18<sup>o</sup>  
wieku podług regularnego  
planu, tak iż z rynku można  
widzieć 4 bramy. Jest tam  
wiele sukienników i dom  
poprawy. Zamieszkałe jest  
prawie przez samych niem-  
ców i ma 9000 ludności.

Bojanowo, <sup>ma</sup> 2448 mieszk. wiel-  
ki ratusz, znaczne sukiennic-  
two. Założone przez Bojanowskich.  
Mniej znaczne miasteczka.

Piaszki (Sandberg) Miejska  
Górka (Görchen) Sarnowo,  
(Sarne) Gostyn, miasto sta-  
wne jarmarkami. Ponitz

(Punitz). Jutrosin <sup>nad Orlą</sup> Dupsino.

14) Pow. Krotoszyński 17½ m. kw.  
49, 757 mieszk.: po większej  
części wiodrajny, od strony  
południowej coholwier pła-  
szczyły, ma znaczne lasy,  
po większej części dębowe.  
Płyną przez ten powiat (Krotoszyński)  
i Orla.



Krotoszyn miasto z kamieniem do ksz-  
żenia Thurn i Taxis należąca, leży  
blisko granicy Śląskiej, dość ob-  
szerne, 6700 mieszkańców ma-  
jące.

Zduń, nad samą granicą Śląską,  
3270 mieszk., wiele żydów, han-  
del znaczny.

Koźmin, nad Orlą 3,348 mieszk.  
inkwizytorjat.

Mniej znaczne miasteczka:

Kobylin, nad Orlą, 2046 mieszk.

Dobrzyca (Dobberschütz) Pogo-  
rzele, Borek.

15. Pow. Leszewski, 19 $\frac{1}{4}$  m. kw.  
46,983 mieszk.: ma role wysmie-  
wile, przemienne i znaczne stado  
bydła rogatego.

Leszew (Leschen) nad Przasną,  
3630 mieszk.: fabryki sukien  
i tabaki, potasanie, wiele  
szewców, handel koni.

Jarocin. Nowe miasto (Neu-  
stadt) Mieszkowo. Przy Gotu-  
chowie piękny starożytny zamek.

16. Pow. Odolanowski 17 m. kw.  
41,003 mieszk.: z lasami znac-  
nymi; z których drzewo na budo-  
wanie okrętów do Sterecina od-  
chodzi.

Odolanów, (Adelnau) na samej  
granicy Śląskiej, miasteczko  
porządnie zabudowane.

Czerwów, nad rzeczką Obok,  
3795 mieszk., wiele sukien-  
ników.



25 Sulmierzyce, na granicy Śląskiej,  
porządnie zabudowane.  
m. Maszków. W Przygodzicach, na  
mek piękny Antonin.

17 Pow. Ostrzeszowski, 17½ m. kw.  
48,628 miesz. granicy Śląskiem  
i Polską, na części żyzne, ponie-  
kad piaskowe grunta.  
Ostrzeszów (Schildberg) nad  
granicą Śląską.

Kempno (Kempen) 6390 miesz.  
między niemi 3500 żydów. Zaor-  
ny handel.

Mniej znaczne miasteczka są:

Paranów o pół mili od Kapna  
ku południa. Grabów. Mixstad

F Komorowe (na niemie-  
ku Mixstad - Mixstadt)

Starożytna Polska, Balin  
zbi i Rypinski Dom.  
Kron: 253. -

Kobyłgóra. Hobor, wieś sta-  
na dla białego tu Klasyfikacja

Cystersów. Podzamcze, wieś z  
komorą główną celną. -

B. Obwód Regencyi Bydgoskiej,  
ma 211 mil kw.: 408,973 miesz.  
w 54 miastach, 2323 osadach  
i 9 powiatach.

1) Powiat Bydgoski, 27 m. kw.  
39,990 miesz. grunta po-  
większej części piaskowiste, części  
urodzajne i w lasy obfitujące.

Bydgoszcz (Bromberg) nad  
Brdą i nad kanałem Bromber-  
skim, miasto dobrze zabudowane,  
ma gmach piękny regencyjny,  
gimnazjum, seminarjum  
dla nauczycieli ewang., zna-  
ne fabryki, 7000 miesz.

F. Dom Karności,



Tordon nad Wisłą 2000 mieszkan.  
trzy części żydów, sem. dla nauki: katol.  
Koronowo (Polnisch-Krone) nad  
Brdą, furwixyborgat.

Szulice (Schalitz) <sup>mate</sup> miasteczko.

2) Pow. ~~Chodkieski~~ <sup>Grabinski</sup> 21 1/4 m. kw.  
33, 329 mieszkan.: mający urodzaj-  
ne i piasczyste chole, a przy  
Gasawie i Zninie kilka jero-  
solim, m. p. Rynarzewo,  
(Rohrbruch), Keynia (Ein)  
miasto dobrze zabudowane i we-  
sote, sławne odpastami. Zabizym,  
2000 mieszkan. Znin, Barcin,  
Gasawa.

3) Pow. Wyrzyski 21 1/2 m. kw.  
31, 473 mieszkan.: ma dobre role  
i łaki, porośnięte i bagna.  
Wyrzysko (Wirsitz) m. pow. nad  
rzeką Lobianką, mające tylko  
700 mieszkańców.

Nakło (Nakel) nad Notecą  
i Kanatem, 2378 mieszkan.  
wiele żydów. Mroczko, Wysocha,  
(Wissen) Miasteczko, (Städtchen)  
Lobżenica (Lobenz) nad Lobianką

4) Pow. Chodkieski, 20 1/4 m. kw.  
33, 661 mieszkan., tu północy  
nieurodzajny.

Chodzież (Chodresen) nad jero-  
sem, niedaleko Noteci, wiele  
żydów. Pita (Schneidemühl) nad  
Chudobą (Kuddow) 2000 mieszkan, wiele

Do połowy  
niemców,



8. Zdobów. Małej  
znaczące miasteczko.  
Na Margomin,  
Gudryn, Jamono-  
czyn. Wiś, nad  
Notecą, do której  
ta rzeka Łola u-  
chodzi. Przytem  
miasteczko jest  
bardzo wielka sła-  
wa, której to-  
wary aż do Ame-  
ryki południowej  
wywożą.

26  
5. Pow. Czarnikowski, 28 m. kw.  
45, 157 miastek. ma grunta ma-  
ło tyżne. Na niektórych au-  
tach kopie, kruszyny.  
Czarników nad Notecą, 2000  
miastek. z kości. fabryki su-  
kien. Czwarta część ludności  
żydzi.

Soxiana (Schönlauke)  
3765 miastek. fabryki sukien.

Wielen (Sichtene) na wyspie  
Notecy, 3243 miastek.

Madolin, małe miasteczko.

6. Powiat Wągrowiecki, 24 1/2 m.  
kw. 35, 265 miastek. dosyć ży-  
we grunta, znaczny handel  
zbożem i dosyć piękne bydło.

Wągrowiec nad rzeką Wetną.

Mniejsze miasteczka: Skoki

(Schorcken) Gotancz, Leśna,

Lopienno, Mieściska, Za-

nowiec, Zierniki.

7. Pow. Gnieźnieński, 24 m. kw.  
41, 220 miastek; ma po większej  
części grunta urodzajne i  
niektóre jeziora.

Gniezno (Gnesen) starodawna  
stolica Łechów, książąt Po-  
lskich, z wspaniałą katedrą,  
gdzie nadgrobek S. Wojciecha,  
zabitego pod Schittani w  
Prusach, ze srebra utany,  
i złota brama kijowska po-  
kazywa. Tu mieszka li





dawniej brytyjskiej w staro-  
żytnym zamku nad jeziorem  
Zelonkiem. Miasto Gniezno  
jest wszystkiej twierdzą, ma  
być najstarszem w Polsce,  
w dziesiątym bowiem wie-  
ku już było bardzo znac-  
ne, kiedy cesarz Otto III  
nawiedzający grób S. Woj-  
ciecha, Dziwił się wpa-  
niałości Bolesława Chro-  
brego w tem mieście, któ-  
re w późniejszych czasach  
przez wojny i inne klęski  
stało bardzo podupadło, że lud-  
ność jego tylko 6000  
wynosi. Mieszkańcy wyży-  
wiają się z rolnictwa, chowu  
bydła, ludziej z jarmarku  
zabliwie na konie i bydło.  
Pomiędzy rzemieślnikami jest  
sukiennictwo najznakomitsze.  
Jest tu i kościół i semi-  
narium dla księży kato-  
lickich.

Mniejsze miasteczka w tem  
powiecie są: Witkowo,  
Łowicz, nad jeziorem, Klec-  
ko (Kletko) nad dwiema  
jeziorami. Okrasiejewo,  
Kirkowo, nad Wetą,  
Mielżyń, Zydowo.



27  
8 Pow. Mogilnicki 20 m. kw. 26, 397.  
mieszka. mający wiele lasów i  
wód stojących.

Mogilno, m. p. nad jeziorem.  
Trzebnica, Trzebnica  
Takosć, stawne odpuszczenie,  
za miastem jest bowiem 25 ka.  
płoczek; wyobrażających odle-  
głości Gerozolimskich stacyi,  
do których pobożni odbywają  
pielgrzymki.

Mniej znaczne miejsciny:  
Gabice, Kwieciszewa, Wila-  
kowo, pomiędzy dwiema je-  
ziorami. Mogowo.

9. Pow. Znowroctawski, 20 m.  
kw. 40, 621 mieszkań.; ob-  
winy, obłany hojnie wodami,  
oraz urodzajny.

Znowroctaw (Zang Breslau)  
w bliskości stawnego jeziora  
Gopsta i rzeki Noteczy; ma  
przeszło 5000 ludności,  
wiele żydów, warzelnie salebry.

Miasto Kruszwica, najmniej-  
sze w państwie pruskiem,  
aleli pamięci godne, była  
ta bowiem niegdys' stolicą  
całej Polski za panowania  
Jopielów, wydatą w porządku  
szym orasie królestwa Pa-  
ska lecz za panowania  
Władysława Hermana zbu-  
rzona, już więcej do swego  
okazałości nie przywróciła.



Mniej znaczne miasteczka.  
Strzelno. Gniewkowo.

Prowincya Śląska.

Śląsk ma nazwisko od Slen-  
cy (Łoch) rzeki opodal Wrocte-  
wia do Odry uchodzącej.  
Kraj ten należał w do ro-  
ku 1157 do Królestwa Pol-  
skiego. Bolesław IV Kędzie-  
rzawy zmuszony był za-  
wrzeć z cesarzem Frydery-  
kiem Rudobrodym pokój;  
moca, którego synem wy-  
pędzonego Władysława od-  
dał Śląsk. Od tego powsta-  
ły tu oddzielne Królestwa:  
Wrocławskie, Opolskie  
Głogowskie, które wzrost-  
ły się następnie zame-  
ku z Polską, z wolna  
przyjmowały obyczaje  
i język niemiecki i  
następnie powły pod  
władzę Czech, a później  
pod Austriacka.

170 Skoro Fryderyk II, król  
Pruski (r. 1740) objął  
rząd, <sup>domagał się</sup> ~~zwrócił się~~ do Cesarzowej  
Katarzyny o odstąpi-  
nie niektórych księstw

Amiadowic  
Bożego, Wolawy, Śląskich, do których  
Karnowa i Lignica królowie Pruscy nieja-  
zno od r. 1675  
z prawem spadku nie pretensye mieli.  
śląskie



28  
Marya Teresa niechciała się do 29  
żadnej przyzwolonej ugody skłonić,  
lebo jej Fryderyk na ustąpienie  
księstwa Śląskich bertu jego  
w <sup>przypadku</sup> wojny przeciwko jej nieprzy-  
jaciółom, wsparcie i dwa  
miliony talarów ofiarował.  
Fryderyk nieczekał długo, ow-  
szem na schyłku r. 1740 wtro-  
czył zwojskiem swoim do Ślą-  
ska. Złoty kraj cały i na-  
stępnego roku poraził Au-  
stryaków w Czechach.

Marya Teresa i od innych  
nieprzyjaciół ścisimiona, przy-  
muszoną została, w pokoju  
zawartym w Wroclawiu r. 1742,  
oddać Królowi Pruskiemu  
większą część Śląska, aż do  
górz granicznych Morawskich  
z przydatkiem hrabstwa  
Głuchiego. Od roku 1744-45  
wzrasta druga wojna o Śląsk,  
która się pokojem w Dreźnie  
zakończyła, na mocy którego  
Fryderyk powtórnie własci-  
cielem Śląska został. Ale  
Marya Teresa, nie mogąc  
znieść strasy kraju tego,  
zamyślała podajenie  
o jego odzyskaniu, kiedy  
wybuchnęła nowa wojna



(1756-63) Alora, siedmioletnia  
zwano. Na mocy pokoju  
15<sup>o</sup> Lutego r. 1763. został  
Szlask Fryderykowi. W now-  
szych czasach miał ten  
kraj uczestnictwo w woj-  
nach przeciw Francyi.  
Powierzchnia jego wynosi  
742 m. kw.; granice: na  
północ Brandenburgia,  
na wschód W. Kw. Prus  
skie, Polska, okrag wol-  
nego m. Krakowa, Gali-  
cya, na południe Szlask  
Austriacki, Morawa,  
Czechy, na zachód Saxonia.  
Do gór znaczniejszych  
należą: góry obryzynie  
(Riesengebirge) z najwyższym  
szczytem: Śnieżna Góra,  
5000 stóp wywoka; obok  
tychże: góry Jizer, Sowie,  
Glackie, Szlasko-Mo-  
rawskie.

Największą rzeką jest  
Odra, już przy Raciborzu  
dla mniejszych, od Wrocławia  
dla większych łodzi  
spławna. Przez znacz-  
niejsze, które do niej



sptywają się: z lewej strony: Oysawa, Osobloga (Hottenplote), Nissa (Neisse), Olawa (Ohlau), Sienica (Lohe), Bystrzyca (Weistritz), Kocia rzeka (Kachbach), Sober, Nissa Saxoniska. Na prawym brzegu: Ostrowica, Olsza, Pucka, Pierawka, Kłodnica, Matapanew, Stobrawa, Widadawa (Weide), Barycz (Barbich). Zetiora w kraju tym są nieznaćne; najwięksi jest przy Stawie, w części północnej kraju.

Izłask jest najurodzajniejszą częścią państwa Pruskiego, wrzaskie na prawej stronie Odry są grunty mniej urodzajne jak na lewej. Oddział roślin wydaje zboże wszelkiego rodzaju, płody tępiniowe, kartofle, len, warzywa, dość słodki owoc, wino, tabaki, farby (reba zwanej) i drewno. Oddział zwierząt dostarcza koni, bydła rogatego, owiec, kóz, dzikich, ptaków i ryb. Najzamożniejsza jest ta prowincja w mineralach: Mamy tu bowiem: atun,



ołów, rudę żelazną, złoto, kamie-  
nie wapienne, miedź, marmur,  
margiel, tufy, selen, kamie-  
nie młynskie i do szlifowania,  
srebro, kamienie węgielne,  
sól, glinę - wityrol, cynk  
i. t. d. Bogactwo minera-  
łów czyni z znacznem górnic-  
twa i zatrudnia blisko  
5000 ludzi. Co się rekoździ  
tych, najznaczniejszém jest  
ptociennictwo i wyrabianie  
materiały z bawetay.

[Ludność polska  
wynosi na dolnym  
szlaku 100,000  
w górach, prze-  
szło 500,000.

Salazm dzieli się na obwody  
regencyjne: Wrocławski,  
Lignicki i Opolski.

#### A. Obwód Wrocławski

ma 248  $\frac{1}{2}$  m. kw. / 1084,522  
miesz.; miast 55, miejsc  
garnarcznych (Markt Flecken)  
8, osad wiejskich 2000,  
powiatów 22.

1.) Pow. Wrocławski, 13  $\frac{2}{3}$  m. k.,  
152,825 miesz.; granica równa,  
ogółem urodzajne, Pół przetr-  
znięte.

Wrocław (Greslau) nad Pół,  
trzecia stolica króla, 95,000  
miesz.; 20 koł. / Uniwersytet,  
4 gimnaz. / 2 Sem. dla naucz-  
czyli narodowych / dla nauczy-  
cieli wyższego rzędu,



31  
W szpitalu, rezydencya Prezesa czyli  
Prezydenta naczelnego, Regencyi,  
Sądu wyższego ziemianńskiego, tak-  
że i Kwatera Dykusa. Aż do  
roku 1807 było to miasto dosyć  
mocną fortecą. Od r. 1814 zaczęto  
wały i mury znosić a na miej-  
sca ich ogrody i piękne planty,  
(chodniki) dla przechadzki pu-  
blicznej zakładać i domy bu-  
dować, przez co się miasto zna-  
cznie rozprzestrzeniło.

Krzyszewice (Kriebitz) wieś  
z pomnikiem księcia Blichera.

2) Pow. Szrebnicki, blisko 14 m. kw.  
45, 727 mierz. coło wień górzysty.

Szrebnica (Srebnitz) nad źródłem  
Sieczki, 372 mierz. W kościele

+ Szrebnica (Szrebnitz) nad źródłem  
Sieczki, 372 mierz. W kościele  
byłego klasztoru Cytyberken, wysta-  
wiony grobowiec J. Gładwigi. +  
Wsi Skarżynice Kapiele i wiele  
wsi.

3) Pow. Wolawski 15 3/4 m. kw. 41, 519  
mierz. górzysty, z wyżynami  
i łanami, grunta średnie.

Wolawa (Wohlau) m. pow. June raz.

Uraz (Auras) i Deutzenfurd, nad

Odra. Winog (Winzig) Lubisz,

(Leubus) niegdyś klasztor sławny,  
po dzień dzień sładnina koni i szpi-  
tal dla osób na rękach obłąka-  
nych.

4) Pow. Mielicki, 17 m. kw.  
43, 664 mierz.



Mielicza (Mielisch) nad rzeką Barć, zamek  
i ogród hrabi Malzan.

Stramburen (Strachenberg) nad rzeką  
Barć, 2052 miesz., kościoły rzymsko  
katolickie. Prusnica (Pransitz)  
2210 miesz. Sulejó (Sulejow, Sulan)  
miasteczko. Brejno (Breihan) wieś:  
sej jarmarczne.

5. Pow. Górowski, 61 m. kw. 34,06  
miesz.; Miasto Góra (Guhra) 3350  
miesz. 88 wiatraków. Wawor (Herrn-  
stadt) <sup>zob. Cierna</sup> Cierna (Schirnan) dwa panien za-  
konnych  
kościelnych.

6. Pow. Steinowski 83 m. kw. 20,786  
miesz., pagórki i grunda piaszczyste.

Steinow (Steinan) nad Odra, n. pow.  
po pogorzelisku r. 1834 nowo odbudo-  
wane. Rauden, Köben.

7. Pow. Neumarkt, 12½ m. kw.; równy  
piaszczysty i bagniasty, 44365  
miesz.

Nowy Sarg, (Neumarkt) 3646 miesz.

Kant. Lesniew (Lissa) miasto dawna miejscina.

8. Pow. Strykowski (najmniejszy) 5 m.  
kw. 24; 234 miesz.

Stryków <sup>(Hörigan)</sup> m. pow. nad rzeką Strygow-  
ską, 4234 miesz. 1745 poczta

Austryaków przez Fryderyka Wielkiego.

9. Pow. Świdnicki 10½ m. kw. 57,421  
miesz.; ma dobre grunda.

Świdnica (Schweidnitz) nad Bystrzy-  
cą, 10000 miesz.; gimnaz.; ewang.  
dom poprawy, forteca, ma najwyż-  
szą wieżę w Śląsku, 6 kościoł.



leatr, fabryki tabaki

Freiburg, stocianictwo.

Sobotka (Zobten) w bliznoscí góry

Hegei imienia, 2166 stopi wysokej.

10. Pow. Reichenbach 14 1/2 m. kw. 49, 11 3/4 m. kw.

Miasto pow. Hegei imienia ma 4679

miesz. 5 hoł. wiele fabryk.

Langenbielan, wieś mająca 8000

miesz. Peilau, wieś 4800.

11. Pow. Waldenburg, 8 m. kw. 46, 635 miesz.

na góry lasami zaroste.

Miasto <sup>powiatowe</sup> Waldenburg, Friedland,

Gottesberg, Charlottenbrunn

Wieś Salzbrunn, słona źródła

mineralne.

12. Pow. Kladzki, blisko 16 m. kw. 7, 14

miesz.

Kladzko (glaz) 9000 miesz. forbeca

gimnaz. katol. Miasto to istniało

Hochberg już za czasów J. Wojciecha.

13. Pow. Głuchowski (Meinert) 2040 miesz.

kapiele.

Stradek (Wünschelburg) Miasteczko

kapiele, Ko (Lewin) Neurode. Wieś Ch.

Do (Alt. Dobe, kapiele mineralne. Ru-

nowina, wieś najwyżej położona.

14. Habelszwerd 14 1/2 m. kw. 42, 835.

miesz. Miasto pow. Hegei imienia

nad Nissą, do której tu Bystrica

wpada, 2340 miesz.

Mniejsze miasta są: Mittelwalde,

Lander nad Białą (Biele), Wilhelm-

thal.



14. Pow. Frankenstein, 10 mil  
kw. 41, 951, na na przenie gruntu  
wysunięte Frankenstein

miasteczko Warte, stawne odpa-  
łami. Swierdza. Srebrna gó-  
ra (Silberberg) założona r. 1777.  
miasto na spodzie góry r. 1668.  
Reichenslein, gdzie arzeau  
Kopie.

15. Pow. Ziemicki, 5 1/4 m. kw.  
28, 061, gruntu przenie.

Ziemice (Münsterberg) m. p.  
mające swój początek od Krzyżaków.

16. Pow. Niemceński, 6 1/2 m. kw.  
26, 637 mierek, gruntu choć górzysty

tych samych  
urodzajne.

Niemce (Nimphsch) miasto, jak  
za życia J. Zdzisława istniejące.

17. Pow. Strzelecki

Strzele (Strehlen) 6 1/2 m. kw.

26, 701 mierek, w zboże i owoce  
ogrodowe obfitujący.

Strzele (Strehlen) 388 3 mierek.

Borów (Borau) miasto jarmarkowe.

Husinie, Górny, Średni i

Dolny Podiebrad, osady Czeskie.

18. Pow. Brzeski, blisko 11

m. kw. 39, 434 mierek, gruntu

Brzeg (Brieg) nad Odrą,

11, 000 mierek. gminar. ewang.

dom karności i szatonych, 4

kości: kamień dawnych królów  
i pokolenia Starów. Naczelnym

\* Ziemie i tu  
dawno język  
polski, co świad-  
czy imienia  
dawne wsi:  
Zogarów, terar:  
Kletendorf,  
Zolaryce, terar:  
Eikendorf i  
wiele innych.



Lewin, (Löwen) w bliskości kopalni  
kolei.

19. Pow. Olawski, Hm. Kw. 41, 15 1/2 mierz.  
ma grunta ryżne, wydające sytni  
i zboże, na prawej stronie Odry ob-  
fitujące w lasy.

Oława (Ohlau) nad rzeką, legoż imienia,  
4123 mierz. fabryki sabadi.

Wanzya (Wansen) małe miasto,  
Laskowice, wieś wielka, niegdyś  
miasto, przez Starytów zburzone.

Zalec (Felisch) zamek starożytny.

20. Pow. Namysłowski 10 3/4 m. kw.

27, 744 mierz., piaszczysty,  
w lasy zamieszany.

Namysłów (Namslau) nad Widawą,  
3556 mierz., zamek starożytny.

Psychtal (Reichtal) nad Rudnicą.

Miejscie (Stadels) wieś wielka.

Krzyżowniki (Kreuzendorf) wieś.

daleko Psychtala, gdzie pierw-  
szy krzyż chrześcijański stał.

Smogorzów, wieś, z kościołem  
niegdyś katedralnym, pierwszym  
w Śląsku.

21. Pow. Oleśnicki, 15 3/4 m. kw.

32, 765 mierz.

Oleśnica (Oels) nad rzeką, legoż  
imienia blisko 6000 mierz.

1 gimnaz. zamek książęcy i bibli-  
oteka (Księgozbiór), piękne wieże.

Pierutów (Pernsdorf) nad Weidą,  
zamek, Isie pole (Handsfeld)

Juliusburg, dawniej wieś.

Sybilleort, zamek z galerią obrazów



22 Pow. Sycowski, 14 m. kw. 39, 393  
miejsk., w których części są rowy, lasy  
i zbożo-rzeczne, w lasach rzecznych.

Syców (Polisch Warthenberg) z dwiema  
zakładami księgi Karola

Birona, nad Weidę.

Swardogóra (Sternberg) satkaniach

Miedzybórz (Medibor) winnice

Miej <sup>zawierające</sup> Gralin, Górz (Gorschütz)

Bukowina wieś, z kaplicami mnis-  
czymi.

Obwód Regencyi Lignickiej

obejmuje 250 1/2 mil kw. 868, 288

miejsk. 50 miast, 14 miasteczek,

2700 osad wiejskich i 19 powiatów.

1) Pow. Lignicki, 8 m. kw. pomiędzy

Odrą i Kacbach. ma wiele stawów,  
piękne zboża i warzywa.

Lignica (Lignitz) 10, 743 miejsc.

gimnaz. ewang., regencya, fa-

hryzjotorya, dom ziemstwa (Land-

schaft) Akademia Sycowska, pie-

kne przechadzki.

Partowice (Parchwitz) nad rzeką Kac-

bach.

Dobre pole (Wahlstadt) z byłym

klasztorem Benedyktynów,

boje r. 1241 i 1813.

2. Pow. Bukowski, 8 1/2 m. kw., gran-

ica piaszczyste. miejsc. 26, 288,

Buków (Luben) 3000 miejsc.

Kociów (Kotzenau) niepoc. jar-

marzne. Barzów (Barzhan)

klasztór panien ewangelickich,

świeckich.



33  
3. Pow. Głogowski, 24 m. kw., 60,140  
mierz. i ma po lewej stronie granicę lepną  
i na prawo.  
Wielki Głogów (Gross Glogau) nad  
Odrą, 12,000 mierz. forteca,  
rezydencja wyższego Sędu Sienian-  
skiego, 5 Kośc. / Gminar. Katolickie.  
Polkowice (Polkwitz)

34  
4. Pow. Kozuchowski, 14½ m. kw., gran-  
ica w ten obfitująca, 42,571 mierz.  
Kozuchów (Freistadt) 4000 mierz.  
Dwór sierot.  
Neusalz, osada Herakulusów  
Karolst., rezydencja królestwa  
włoc. Bytóm Dólny (Beuthen  
an der Oder) 2854 mierz.  
Stawa (Schlawe) miasteczko  
nad jeniorem legoż imienia.  
Nowe miasteczko, (Neustadtel)

5. Pow. Grünbergski 14½ m. kw. 44,849  
ludności, granica górzyści, piaseczki,  
winnice, Dębiny i lasy <sup>drzewy</sup> (Mierostem).  
Zielona góra. (Grünberg) 9351 mierz.  
Dwór ubogich i sierot, 2300 win-  
nic na górach i w ogrodach, 400  
mierz. winnic.

Wartenberg (Vath) nad Odrą  
Rothenburg, Königs (Kontopp)

Pow. Sprotawski 12 m. kw. granica  
piaseczki i bagienne, w ten  
obfitująca, 28,916 ludności.

Sprotawa (Sprethan) powiódz  
Sprotawa i Robren, 53,78 mierz.



Przemysław (Primkenau) 1300 miesz.

7.) Pow. Legawski 17  $\frac{3}{4}$  m. kw., lasami  
zarosły, piaszczysty, 41, 423 miesz.

Legan (Sagan) nad Bobrem, 5500  
miesz. Zamek, 7 Kości. Prokuratura  
dykan.

Nowyburg (Naumburg) nad Bobrem.

Przewóz (Prebus) Halbau.

8.) Pow. Wejerski 16  $\frac{1}{4}$  m. kw., po  
większej części łąki granic, lasy  
i sławy, 7  $\frac{3}{4}$ , 013 ludności, należy  
do wyższego sądu w Frankfurtu.

Wejerszy (Wejerswerde) nad rzeką

Elsterą, <sup>(Kulau)</sup>  
Stuhlau, (Wittichenau) wie-  
steck.

9.) Pow. Potenburski, 29  $\frac{1}{2}$  m.  
kw. równy i leśisty, 36, 733  
ludności. Miasto powiatowe Poten-  
burski (Muskau) zamek,  
ogród wielki, teatr, kąpiele.

Dąbiec (Daulitz) największe jezioro  
na, Misk (Misky) osada starobu-  
dowa.

10. Pow. Bolesławski 17  $\frac{1}{2}$  m. kw.  
grunty piaszczyste i gliniaste,  
49, 540 miesz.

Bolesław (Bunzlau) nad Bo-  
brem, blisko 5000 ludności, dom  
kościół, seminarjum dla naucz-  
ycieli ewang. Hospital dom ubogich,

Łburg - co zna-  
czy w języku  
polskim: Czerw-  
ny zamek,  
nad Niszą  
Sakrońska



Nowyburg (Naumburg) nad Raurzem  
Gnadenberg, osada Herakubów. 35

11) Pow. Goldbergski, 8  $\frac{1}{2}$  m. kw.  
gorzyski, 46,135 mieszkań.

Hotagóra (Goldberg) nad rieką  
Racbach. Były tu w dawnych  
czasach kopalnie na złoto, co  
świadczą wieś bliska Kopaer.

Miasto to ma 7000 mieszkań-  
ców, wiele szkieletów

Stajnow (Stainau) Grójec (Gröditz)  
berg, warownia puszcza.

12) Pow. Schönan 6 m. kw. grunta  
średnie, 25,380 mieszkań.

Schönan, Międziana góra,

Międziana góra (Kupferberg) Janowice wieś, której  
inny świadczy że i tu dawniej istniał kopalnia.

13) Pow. Jaworski 5 m. kw. 27,208  
ludności

Jawor nad Nisą pastwiska,  
5800 mieszkań. dom karności.  
Zawierzynogóra, dom ziemstwa.

14) Pow. Solken hajnski 5  $\frac{1}{2}$   
m. kw. gorzyski, 50,030 ludności  
mający.

Solkenice (Solkenheim)

Hohenfriedeberg. Adelstadt.

16) Pow. Zgorzelecki 14  $\frac{1}{2}$  m. kw.

12,332 mieszkań. grunta średnie.  
~~zbragowania, dom ziemstwa.~~

Zgorzelec (Görlitz) 12,000

mieszkań. Gimnazjum ewang.  
zbragowania, dom ziemstwa,  
za miastem kalwaryja!

Reichenbach. Nowa Kuna

(Neu-Kuhna) miasteczko i zamek.

Radomierzycy (Radmeritz)

część pruska i saskońska.

W części pruskiej, klasztor  
panien świeckich.

17) Pow. Lubiański, 7  $\frac{1}{2}$  m. kw.

wymienione grunta, 57,89 ludności.





Subiany (Lauban) 5248 mieszkh.  
Dóm sierot, i gimnazjum ewang.  
Schönberg Marklissa nad Kwirczem, Seiden-  
berg; miejsca jarmarczne. Gol-  
denbaum, co znaczy: Włoty sen,  
Wigandsthal. Czocha, zamek stary.

17 Powiat Leuenberski, 15½ m.  
w ten, zboże i owoce ogrodowe  
abfitujący, 64, 486 mieszkh.

Lwia góra (Löwenberg) nad Bobrem,  
3254 ludności.

Friedeberg nad Kwirczem.

Greifenberg nad Kwirczem.

Wien, (Lahn) nad Bobrem.

Liebertthal, klasztor granien.

Stinsberg, kapiśle.

Blagowice (Blagwitz) szpital

dla osób na ranstach obłąkanych.

18 Pow. Landshut. 8 m. kw. góry-  
sty, piękne ziemia, 27, 225 mieszkh.

Landshut nad Bobrem i Lieder,  
3600 mieszkh. Dóm ubogich.

Libawa (Liebau) Schönberg

Grywobór (Grüsfau) dawniej

Stawny klasztor.

19) Pow. Hyrshberski, 11½ m. kw.  
górysty, z pięknymi dolinami, 50, 859,  
mieszkh.

Jelenia góra (Hirschberg) 7000  
mieszkh. Gimnazjum, Dóm sierot  
i ubogich, rafinerie cukru.

Schmiedeberg, u poziomym suie-  
dziej kopy, 3572 mieszkh.

Ciepła woda (Warmbrunn) niastec.



35. ko, Stawie Kapiele. Hermsdorf 36  
z ruiną, zamka Kynast. Łocunice  
wieś z dwiema zamkami.

Obwód Regencyi Opolskiej  
ma 24  $\frac{3}{4}$  m. kw. 908,010 lud-  
ności, miast 28, 19 miasteczek  
3000 wsi i 10 powiatów.

1. Pow. Opolski, 27  $\frac{3}{4}$  m. kw.  
ma wiele lasów, 64,822 mieszkań.  
Opole <sup>(Opole)</sup> nad Odrą, 6500 mieszkań.  
Chosć: regencya, gimnaz. kat.

Krapkowice (Krapitz) powiat  
dąj Odra i Osobłoga; Janki

(Karlsruhe) Pruszków (Praschan)

Ozimek (Matapan) huty celarskie.

2. Pow. Kłuzborski, 10 m. kw. równy  
i dosyć arcyzajny, 29778 mieszkań.  
Kłuzborek (Crenzburg) nad  
Stobrawą, 9370 mieszkań. Dwa  
ubogich.

Watorzyn (Constadt) nad Brznicą.

Byczyna (Bischen)

Nagodowice (Ludwigsdorf) Kopalnia  
rudy celarskiej.

3. Pow. Oleski, 17  $\frac{3}{5}$  m. kw.  
grunty piaseczyste i gliniaste,  
34,744 mieszkań.

Olesno (Krovenberg) 2509 mieszkań.

4 kości. 1 bożnica żydowska.

Gorzów (Landberg) Komora  
główna celna.

4. Pow. Lubliniecki, 19 m.  
kw. powiększej części piase-  
czyste, 32,735 mieszkań.

Lubliniec (Lublinitz) instytut  
dla młodości, fundacyi Grotowskiego.



5) Pow. Wielko-  
Strzelecki, 16  $\frac{2}{3}$   
m. kw.: 36, 430  
miesz.: wprost do-  
cnej stronie lasami  
zarosły.  
Wielkie Strzelce  
[Gross-Strahlitz]  
od r. 1520. Zamek  
piękny z ogrodem.  
Lecznica [Lechnitz]  
Ujazd, [Ujest] nad  
kanatem Kłodnickim.  
Góra Chetm,  
cigi Świętoan-  
ska, z byłym  
klasztorem fran-  
ciszkańskim,  
wysoka 1330 stóp,  
na której Kal-  
warya. Wielki  
Kamień, <sup>wiel.</sup> miejsce  
rodzinne braci  
Świętych, z fami-  
lii Odrowążów.  
Jacha i Crestawa.

Dobrodzień [Guttenberg]  
Wozniki [Woschnik] Coglowa góra 1, 173  
Przy wsi Lubrzy, góra Grojec 1, 186  
stóp margarytich wyroka.  
Przy Lublincu, góra Lubecka.  
6) Pow. Soszecho, Głiwicki, 17  $\frac{2}{3}$   
m. kw.: równy, piaskowy, lasami  
zarosły, 51, 191 mieszk.  
Gliwice [Gleiwitz] nad kanatem  
Kłodnickim, 4 kościół: gimnaz. kat.  
Jędrkowice [Jendroebtscham] nad  
rzeką Drama. Sosnowice [Nie-  
ferstadel] miasteczko, niedaleko  
rzeki Bierawki. Soszek [Soss]  
Zamek spastowzaty, na górze 856  
stóp wysokiej.  
7) Pow. Bytomski, 14  $\frac{2}{3}$  m. kw.:  
47, 238 mieszk.  
Bytom [Beuthen] 3040 mieszk.  
Góry Sarnowskie [Sarnowitz]  
3146 mieszk.  
Mysłowice [Myslowitz] miasteczko.  
Miasteczko [Kiefernstadel] miej-  
sce jarmarczne.  
Królowa Kupa [Königsbühl]  
Chorzów, kopalnie węgla kame-  
nego.  
Niemieckie Siekary, kowal-  
stwo.  
8) Pow. Rybnicki, 5  $\frac{1}{2}$  m. kw.:  
równy, piaskowy, 42, 303  
mieszk.  
Rybnik, dom inwalidów.  
Lary [Löhra], Wodzisław  
[Lodlau], Pilchowice, miastecz-  
ko, zamek, klasztor bonifra-  
tów (braci miłociennych),



36 Rudy, kościół piękny, <sup>zniezionego</sup> ~~złego~~ klasztoru Cystersów.

Kokoszyce, wieś z kaplicą świąteczną.

9. Pow. Przemyski, 18  $\frac{3}{4}$  m. kw.  
lesisty i wiele stawów mający,  
52, 71  $\frac{3}{4}$  mierz.

Przyna (Stef), kamień księżęcia  
Anhalt, Köthen-Przemyskiego.  
2562 mierz.

Mikołów (Nicolai) 28  $\frac{25}{100}$  mierz.

Pieran (Seran)

Wyrów, wieś, wyłom kamieni  
piaskowych.

10. Pow. Raciborski, 15  $\frac{1}{2}$  m. kw.  
po lewej stronie Odry w zboże  
obfitujący.

Racibórz (Ratibör) 6288  
mierz. Sąd wyższy ziemski,  
gimnaz. ewang., szkoła piękna  
elementarna (22,000 dolarów  
korzystająca) dom sierot, insty-  
tut głuchoniemych. Zamek da-  
wnych Prasów.

Hulczyn (Hulschin) nad Opawą.

Boniszów (Beneschau) miasteczko.

Ludzice (Lauditz) miejsce jar-  
marczne.

11. Pow. Głupszycki 13  $\frac{7}{8}$  m. kw.  
urodzajny, górzysty, 60, 115  
mierz.

Głupczyce (Leobschütz) nad Siling  
(Lina) 54  $\frac{1}{2}$  mierz. Gimnaz.  
katolickie, dom sierot.

Saborów (Sauerwitz)

Kietrz (Katscher) nad Sreją,  
miasto należące do Biskupa  
Otmunckiego.

Bladen Niemiecha Cerehvia (Deutsch. Neukirch)  
i Tropowice, miejsca jarmarczne.



12. Pow. Kozielecki, 12 $\frac{3}{4}$  m. kw. Dągi  
równy i łękity, 41, 330 mierz.  
Kozielecki forteca, 2120 mierz.  
zbrojownia.

Brystawice, miejsce jarmarczne.  
Dągi wsi Pawłowicki, Gnaden-  
feld, osada Sternhutów.

13. Pow. Gudański, 14 $\frac{3}{4}$  m. kw.  
na ten granta wysmienite,  
w północnej stronie wielkie bory.  
Gudnia, (Neustadt) nad Prochni-  
kiem, 4472 500 mierz. 5  
kościół, klasztor braci  
mitosiernych, fudwirzby, w  
bliskości Kapellenberg z  
byłym klasztorem Kapucynów.

Maty Głogów - (Ober-Glogau) nad  
Orobogą, 2611 mierz. zamek,  
Seminarium dla nauczycieli  
narodowych.

Mate Strzelce (Klein Strehlitz)  
miasteczko.

Scinawa (Steinau) miejsce jar-  
marchne, nad Scinawą (Steine-  
Biate (Lübe) nad Biatą, zamek,  
wiele Żydów.

14. Pow. Niemodliński, 11 $\frac{1}{4}$  m.  
kw. granta średnie, 29, 251  
mierz.

Niemodlin (Falkenberg) nad  
Scinawą, 1458 mierz. zamek  
wspaniały, niegdys królestwo.

Syrlec (Friedland) miasteczko.

15. Pow. Grodnowski, 10 $\frac{1}{4}$  m. kw.  
nowy z dobrymi gruntami, 43, 163  
mierz.



Grodzów (Grottkau) 2031 mierek.  
Odmuchów (Ottmachau) 2536 mierek.  
 16 Pow. Nyski; 14 m. kw. grante  
 zyxue, 68, 541 mierek:

Missa (Misse) forteca, nad Białą  
 i Nisą, 12,000 mierek. piękne  
 kościoły, 7 kwaterów, 8 magazynów,  
 dom ziemstwa, gimnazjum  
 katolickie, 6 szkół, królewskafabryka  
 strzelby ręcznej, młyn prochowy,  
 dom emerytalny dla  
 księży katolickich.

Sacków (Sackhausen) 3042 mierek.  
Kozia szczyja (Ziegenhals) 2539  
 mierek:

### Prowincja Brandenburska.

Brandenburg, jak rys historyczny  
 wskazuje, jest macicą czyli źródłem  
 i najpięknszą prowincją  
 państwa Pruskiego, a toli przez  
 odstąpienie starej Marchii  
 do prowincji Saskiej znacznie  
 zmniejszona. Obecnie zawiera  
 w sobie całą Marchię Branden-  
 burską, Łuzacyę niższą, część  
 Łuzacyi wyższej i Śląsk,  
 mianowicie powiat Świe-  
 dziński, na koniec niektóre  
 saskie powiaty i dawną  
 Średnią nową, Uckermark,  
 Marchię (Uckermark) i  
 Trygnicę, ma 711 mil



kw. powierzchni i 1,835,702  
mierzaniców. Granice tej pro-  
wincyi są: na północ Meklen-  
burg i Pomerania, na wschód  
Prusy i Zachodnie, Pozaan  
na południe Śląsk i Saxonia a na  
zachód kraj Anhalt i  
prowincya Saska.

Znakomitemi rzekami  
są: <sup>Łab</sup> Elba i Odra. Do Elby  
~~Łab~~ uchodzą: czarna i mała  
Irona (Elster) Havela, Spro-  
wa (Spree) Nuta, Pławnia  
(Plawe), Posa (Pegnitz, Feglica)  
Stopenica, Lebnica (Löchnitz)  
Elda; do Odry zaś: Nissa  
Saska, Notec, Bober, Jotau,  
Warta, Miela (Mietel)  
Pisna, Stipsa i Morina.

Wielka przekopów ~~ta~~ ułatwia-  
ją handel. Kanał Sincowski  
łączy Odrę z Havelą, idąc  
pod Mühlrose, Odrę i Spro-  
wę.

Grunt równy, ale naj<sup>częściej</sup> ~~włoczą~~  
piaszczysty, jest w nizinach  
wodnistych ryzny.

Lud najczęściej Ewangelickie-  
go wyznania, mówi po nie-  
miecku, lubo po części od  
Słowian pochodzi.



Co do produktów, wydaje ten Kraj: len, konopie, drzewo, zboże, nie zupełnie do potrzeby; warzywa, owoce ogrodowe i wino. Oddział zwierząt wydaje bydło rogate, owce, driczyne, ryby; oddział minerałów: wapno, torf, siarka, żelazo, cokolwiek bursztynu i węgla kamiennego (Braunkohle). W rekielnicach i fabrykach, zwłaszcza po miastach kwitnie wskrzeszony przemysł i przeżywa Gwincye Gruz, Poznań i Pomorze.

Gwincya Brandenburgska. Dzieli się na obwody Regencyjne: Potsdamski i Frankfurcki.

#### A. Obwód Regencyi Potsdamskiej;

obejmuje 375 mil kw. 1,065,836 ludności, 11 miast, 11 miasteczek, i 14 powiatów.

- 1.) Pow. Berlinski; zawiera w sobie tylko miasto Berlin, z poblizszymi przyległościami. Berlin, stolica całego państwa, (dawniej pod nazwą Porolina, co znaczy nizina bagnista, zarasta borami) nad Sprową, miasto mające prawie trzy mil obwodu, 10,000 domów i 300,000 mieszkańców.

Prezydencya wszystkich ministerji i władz najwyższych,



i jedno z najpiękniejszych miast  
w Europie. Składa się ono z 5  
miast, /z pomiędzy których Kiel-  
no, już za czasów Albrechta  
Miedziewicza owa, Słowia-  
ńska, było /i byłu przedmieści.  
Stary zamek Królewski jest  
bogaty w zbiory rozmaite,  
zbrojownia wspaniała, <sup>Miastotow</sup> ~~miastotow~~  
wersytet, Gimnazyi, 3 Se-  
minaryi, piękny kościół  
Katolicki, innych kościołów  
26, ~~282~~ ulic 282, mostów  
40, 16 bram - na jednej  
stronie ~~z~~ <sup>z</sup> ~~tychże~~ - zachodniej czyli  
Brandenburgskiej, ozdobio-  
na jest czwórną koni i  
Wiktorya (boginią zwycięstwa)  
ze spixu ulanemi. Zwierzy-  
niec (Tiergarten) gaj za mu-  
rami miasta, przeznaczony  
na miejsce przechadzek,  
mieści w sobie wiele domów  
gościennych, pałaców i ogrodów.

2.) Pow. Seltowski, ma 63,499  
ludności

Seltow, nad jeziorem. Dobre wsepny.  
Köpnik, 2233.

Szarlotenburg (Charlottenburg)  
6000 mieszkańców. Zamek Królewski.

Mittenwalde. Zossen. <sup>Trzebin</sup> (Trebbin)  
Storków, Buchholz, Teupitz,  
Królewski Wusterhausen.



Nowawies / Neudorf / Nixdorf, wa-  
dy Czerhami zamieszkałe.

3) Pow. Jüterbogk, 24 $\frac{3}{4}$  m. kw. 39,751  
mierz. grunta równe piasczyste, lasami

Jüterbogk 4375 mierz. saskich i  
płocianików.

Luckenwalde. 5110 mierz.

Dahme. 4249 mierz.

Barut. Linna, w bliskości dawnej klasz-  
tor.

4) Pow. Bieleck 35 $\frac{1}{2}$  m. kw. 30,068  
mierz. tu owdzie uodrazny.

Bieleck / Belzig.

Bielice / Belitz

Treuenbrieten. Miasto to zwalo  
się dawniej Brieten - niezawodnie  
w mowie Słowiańskiej Brixen,  
ten dla <sup>wierności</sup> przygotowania swego  
K. Ludwika I, który prze-  
ciw Waldemarowi samowładczo-  
wi walczyć musiał, ~~zawarł~~  
wierne otrzymało.

Niemegk, <sup>miejscowość nad rzeką Adda</sup> podobnie jak inne odo-  
bitne założone było w R. wieku,  
przez kolonistów Niderlandzkich.

Brück, Werder, na wyspie u-  
tworzonej przez rzekę Havel.  
Saarmund. Lenin, miejsce jar-  
marczne niegdys klasztór.

5) Pow. Wschodnio-Hawelski 22  
m. kw. 64,393 mierz., po wi-  
kszej części równy, piasczysty  
i błotnisty.

Potsdam (dawniej Podstapim,  
Podstep, nad Havelą, znaczne  
i regularnie zabudowane mi-  
sto. Prezydencja Prezesa nad-  
nego, i innych władz wyższych



Krajowych, ma 1 gimnaz. Seminarjum, wytw. szkoła miejska, szkoła kadetów, dom sierot woj- skowych. Jawia wyspa z pięknym zamkiem królewskim. Oprócz tego zamek Sanssouci (Ber- troski) 30,000 mieszkańców. Podstupim był już r. 993. wieś Słowiańska.

Nauen.

Spandau (Spandau) forteca, 6000 mieszk. dawniej pierw- szą stolicą pierwszych Mar- grabów i Elektorów Branden- burskich aż do r. 1478.

Schreibellin - porażka Szwedów 18 czerwca r. 1675 przez Elektora Wielkiego.

Kremmen.

Op. Pow. Zachodnio-Hawelski 24 1/2 m. kw. 44, 093 mieszk. piaszyska i borami zarosłe.

Brandenburg, dawniej Brani- bór nad Havela, 14995 mieszk. 8 kościołów, Akademia rycerska, gimnazjum, dom karności. Stadenów - 5520 mieszk.

Prynów (Prenow) nad Pynem, Stawno (Stane) miejscina gdzie się zaczyna kanał Stawnowski.

Op. Pow. Rypinski, 32 1/2 m. kw. 54,820 mieszk. cath. <sup>ros. i prot.</sup> <sup>Wen Rypin</sup>

Nowy Rypin, 7000 ludności gimnaz. ewang., dawniej klasztor Dominikański.

\* wieś w tej okolicy wiodącej i jeziorami i rzekami przeciętą.



44  
Wusterhausen Wendencki nad Dosa.  
Gransee, Rheinsberg; Lindow;  
Neustadt nad Dosa; Sary Mysin.

8 Pow. wschodnio-Przygnicki  $35\frac{1}{2}$   
m. kw. 50, 781 mierek: równy, piarsyby,  
Wittstock 4000 mierek.

Pritzwalk, po ogniu r. 1831 regular-  
nie odbudowane miasto.

Kyritz (Kyritz) już r. 1225 znane.

Megenburg. Heiligengrabb (święty grób,  
dawniej klasztor) Kytersow.

9. Pow. zachodnio-Przygnicki 27 m.

kw. 49615 mierek: równy, piarsyby,  
bagnisty i łazawie zarosły.

Perleberg, miasto pow. ma 5000

mierek. Lence (Lenzen) miasto

r. 950 przez Henryka płaźnika

Wendom zabrane. Hawelberg,

gdzie r. 946 Cesarz Otton wielki

katedrę złożył. Puttlic, mia-

steczko nad Stepenitz, Wissen-

berge, małe miasteczko nad Hary

Elba. Wilsnak. Do same cznego

kościota odbywają się wędrowni

pobożnych. Wissenberge.

10) Pow. Templinski, 26 m. kw.

32, 499 mierek.

Templin, nad jeziorem jeziora imienia

Zedenik (Zehdenik) nad Hawle.

Lychen <sup>miasto</sup> za czasów Fryderyka

II relaznego od Meklenburga

do Brandenburgii ~~pr~~ wcielone.

Poicenburg.

11. Pow. Trzebstowski 20  $\frac{3}{4}$  m. kw.

42, 149 mierek. równy i dosyć

urodzajny.

Trenclaw czyli Trzebstow (Trenclau)

nad Warą, 10000 mierek. Thaj.

Gimnaz. domu obogich. Szpitali.



Strasburg 9600 miesz.: Strüßow.  
12. Pow. Angermünde 23½ m. kw.  
43,853 miesz.: grunta po części piaskow.  
te, po części żelazne Angermünde, stare miasto, 3480 miesz.  
Süwed (Schwedde) 5000 miesz.

Vieraden, przy ujściu Welse do Odry.  
Joachimsthal, własność gimna-  
zyum Józefowi imienia w Berlinie.

Greiffenberg, Oderberg nad Odrą  
13. Pow. Göring-Barnim 22 m. kw.  
45,813 miesz.:  
Freienwalde 3064 miesz.: kąpiele  
mineralne.

Wrietzen, 5068 miesz.

Neustadt-Eberswalde 4988 miesz.

Strasberg 3508 miesz., dom ubogich  
i invalidów.  
Giesenthal.

14. Pow. Dolno-Barnimski 32¼  
m. kw. 45,717 miesz.

Bernow (Bernau) nad Spark. Nohu  
1434 porażka Habsburgów.

Oranienburg nad Havel, dawniej

Beców (Bötrow) Liebenwalde,

Alt-Landsberg.

Obwód Regencyi Frankfort nad Odrą

1. Pow. Lubuski (Lebas) 32¼ m. kw.

69,050, w wizinach urodzajny, leśny.

Frankfort nad Odrą, 20,000

miesz.: 6 klas. gimnaz.: regencya,

sąd wyższy ziemianiski. Wielkie

jarmarki - Messen zwane.

Lubusz r. 950 przez Henryka

praszynkę zdobyte. Dawniej było

tu niegdyś biskupstwo.

Sürstowwalde, Müncheberg,

Seelow, Göritz, Mühlrose,

Buków.



41 2. Pow. Sternberg, za czasów margra-  
biów Jana I i Ottona III od Polak  
nabyty, 9 m. kw. 47,900 mierz.  
<sup>rowny, piasny, w lasy zamozny.</sup>  
Sternberg, miasto nowiatowe.

Cielitz (Zielenzig) nad rzeką  
Jostau, 3900 mierz.

Königswalde, Neppen, Drossen,  
4000 mierz. Sonnenburg,

dawniej rezydencja mistrza Py-  
lory J. Jana, dom Karłow.

Scharnigk, (Scheermeisel)

Lagow.

4 Powiat Kiestryński przy ujściu Warty do Odry,  
14 m. kw. 39,770 mierz. Twierdza, 6000 mierz. gim-  
nazjum po części marmurowe.

Warty i granic 4) Pow. Neudamm, Fürstentum.

urodzajne. 4) Pow. Königsberg 20 3/4 m. kw.

43,456 mierz. rowny, nader uro-  
<sup>dzajny.</sup>  
Königsberg, 5000 mierz. gimna-  
zjum.

Bärwalde, Schönflies.

Lehden, Mohrin, nad Lipą.

5. Pow. Soldin 20 3/4 m. kw.

32,765 mierz. rowny, po części

<sup>piasny, po części urodzajny.</sup>  
Soldin, 4000 mierz.

Berlinchen, Lipsina (Lippenberg)

Burszyn (Bernstein)

6. Pow. Arnswalde 24 m. kw.

28,785 mierz. rowny, po większej

<sup>części piasny, żłazisty.</sup>  
Arnswalde 3520 mierz.

Meetz, <sup>nad Janą</sup> Neuwedel nad Dragą.



7 Pow. Friedeberg, 20 m. kw. 36,525  
ładaści, nader urodzajny, wyciny  
piaszczyste i lesiste.  
Friedeberg, 4000 mierz.

Driesen nad Notecą, dawniej  
forteca.  
Woldenberg.

8 Pow. Landsberg 18  $\frac{1}{4}$  m. kw. 30,141  
ładaści, grunta rżne.

Landsberg, nad Wartą, 10,000,  
mierz. Gimnazjum.

(Zambach)

9 Pow. Zielichowski, 16  $\frac{3}{4}$  m. kw.  
33,510 mierz. równy, urodzajny w lasy  
zamożny.  
Zielichów (Zullichau) 5500 mierz.  
Paedagogium, dom sierót  
Swibodzin, Schwiebus  
Trebschen czyli Friedrichshalle.

10 Pow. Krosniński 2  $\frac{1}{2}$  m. kw. 39,397  
mierz. równy, urodzajny i lesisty.  
Krosno, 5000 mierz. przy ujściu  
Kobry do Odry.  
Sommerfeld, 4000 mierz.  
Robersfeld, nad Robrem.

11 Pow. Gubiński 20  $\frac{1}{2}$  m. kw.  
36,008 mierz. na większej części równy  
i bogi urodzajny.  
Guben, (Gaben) 8000 mierz. Gimna-  
zjum.  
Fürstenberg.  
Kawa cel., niemiecki Marször (Kau-  
Zelle) Seminarium dla Naucz-  
cieli.

12 Pow. Lubenowski, 28 m. kw.  
38,124 mierz. urodzajny i lesisty.  
Luben (Lubben) nad Sprową,  
7000 mierz. Gimnazjum.

Bezków (Beeskow) Liboratz (Lieberose)  
Friedland.



13) Pow. Kottbus 16 m. kw. 42,006  
mieszk. równy i piaskowy.

Kottbus, nad Sprowa, 7000 mieszk.  
gimnazjum. Leitz nad Kanalen

14) Pow. Zorawski

22 m. kw. 34,567 mieszk.  
większej części równy, piaskowy.  
Zoraw (Zohrau) 5000 mieszk.  
gimnazjum, dwa błędnych na żyznych, żyzny, żyzny.  
Forsta, Soybel (Sriebe)  
Pforten, Christianstadt.

15) Pow. Spremberg, 5 3/4 m. kw.

11,483 mieszk. równy, piaskowy,  
część urodzajny i lesisty.

Spremburg, na <sup>terenie Sprowy</sup> 3838 mieszk.  
16) Pow. Kalau 18 m. kw. 34,567  
mieszk. równy, piaskowy, mało  
urodzajny.

Kalau, Lübbenau, Verschan

Komora (Senftenberg) Drebkau.

17) Pow. Lückowicki, 28 3/4 m. kw.

41,100 mieszk. równy, dość urodzajny.

Lückow, (Lückau) 4000 mieszk.

gimnazjum,

Sinsderwalde, Kirchhain,

Golszen (Golszen) Dobrytuch

(Döbriitz) Sonnenwalde.

Prowincja Sakska,

składa się z krain, które już  
przed r. 1807 pod berło Pruskie  
należały, lecz od niego oddzielone  
były, po części zaś takich, co  
po obu Saryńskich pokojach  
do Prus przyłączone zostały.  
Do ostatnich należą: osobne części  
Suryngii, część królestwa  
Saskiego, hrabstwa Stolberg  
i Rosla, Merseburg, Naumburg  
i Leitz, z częściami powiatów:  
Lipska, Misnia, Neustadt i Vogland.



Jawierschnia donosi 461 m. kw. na tło-  
rój 1, 637, 221 mierz. żyje.  
Granice są: Królestwo Saska, Kraje  
Wielkiego Księstwa Weimar (dawnej  
Woimii) Elektorstwo Hasyjskie  
(Harsen) Królestwo Hanoweran-  
skie, Księstwo Brunszwickie

+ Północne i  
wschodnie  
części mają  
bardzo ryżne  
równiny, na  
zachodzie pół-  
nocnym i  
południem wzno-  
szą się góry  
Harcowe i  
Turyngskie.  
Broken do-  
chodzi 3, 165  
stop wysokości.

i prowincja Brandenburg. +  
Plody: zboże, chmiel, owoce  
ogrodowe, wino, len, konopie,  
rzepak, i. t. d. Wyśmienite  
szołdki, świnie, owce, bydło  
rozaje. Ciepło, węgle kamien-  
ne, żelazo, kobalt, miedź,  
sól, srebro.

Pracą główną jest lab, do któ-  
rej spływają: Moldawa (chulde)  
Bala, czarna Elbora i inne,  
które do Wexery ujście mają.

Ta prowincja zamieszka w sobie  
3 okręgi regencyjne:

### A. Magdeburgski

obejmujący 210 1/2 m. kw.

628, 695 ludności, 32 mia-  
sta, 10 miasteczek, 962 wsi i  
15 powiatów.

1. Pow. Salzwedel 22 m. kw. 36, 662  
mierz. równy, mało urodzajny, lesisty.

Salzwedel, 7000 mierz. gimnaz.  
miało to zwato się dawniej

Soltwedel, i było stolicą margrabiów.  
Halbe, przy spływie rzeki Mil-  
de i Biese.

2.) Pow. Osterburg, 19 m. kw. 32, 750.  
mierz. równy piaszczysty, z urodzaj-  
nymi łąkami



Osterburg, 2054 mierek.  
Werben, przy ujściu Hawty do Elby. 44  
3. Pow. Stendal, 16 m. kw. 34, 792 mierek.  
równy, dość urodzajny i cokolwiek  
lesisty.

Stendal, dawniej stolica starej Mar-  
chii, 6500 mierek. 6 Kościołów,  
1 Gimnazjum, dom sierót, dawny  
kościół katedralny (tam) Jakub i Tomasz  
Tangermünde, 3796 mierek.

Arneburg. W bliskości sterczą  
na wzgórzu szczątki twierdzy,  
którą był Henryk I. dla Ger-  
piceństwa przeciw Władom  
wystawił.

4. Pow. Gardelegen. 24 m. kw. 36, 470  
mierek. większą część równą, średnio  
urodzajny, lesisty.  
Gardelegen, 7000 mierek, Se-  
minarium.

5. Pow. Jerichowski II 25 m. kw.  
40, 535 mierek. część równą,  
część piaszczystą.

Jerichów m. p. nad Labem.  
Genthin. Sandau.

6. Pow. Neuhaldensleben 12 m. kw.  
25, 527 mierek. większą część  
równą, dość urodzajny.

Neuhaldensleben 42 75 mierek.  
Althaldensleben, niegdyś klasztor.

Hundisburg zamek nad <sup>częścią</sup> Seber,  
a w bliskości roznosi się ota-  
rza batwochwalskiego, diabła,  
puchnia (Teufelsküche) zwanego.

7. Pow. Jerichowski I 26 m. kw.  
44, 483 mierek. dość równy i urodzajny.  
Burg nad Jtą (Jhle) 13500  
mieszkańców, znaczne subiektywne



Löbarg, Möckera, Gommern, Lierar,  
Gorznitz (Görzke) Leitzkau.

10. Pow. Wolmirstedt 12 m. kw. 32, 47/  
miejst. równy, bardzo urodzajny  
wodami kalany i w lesy obfitujący.  
Wolmirstedt 3029 miejsc.

9. Pow. Magdeburgski, równy, bardzo  
urodzajny, Elba przetrzynięta, 54, 16/  
ludności.

Magdeburg, za czasów Stawian  
Dienin, miasto słoteczne księżstwa  
Saksonskiego, krzyż nad Elbą; sto-  
lica prezesa naczelnego, regencyi,  
najwyższego sądu ziemianńskiego,  
zwierzchnia władza, mająca 42,000  
ludności. Między kościołami naj-  
znakomitszy jest budynek katedral-  
ny. Są tu 2 gimnazya, Semina-  
ryum dla nauczycieli, szkoła ku-  
piecka, cyrulików, akuszerów,  
lekarz, dom błędnych i inne insty-  
tuta. W 30 letniej wojnie był Mag-  
deburg wzięty szturmem i prawie  
zupełnie zniszczony przez genera-  
ła cesarskiego Sillę.

10. Pow. Oschersleben 10 m. kw.  
29, 40, 5 miejsc. równy i urodzaj-  
ny.

Oschersleben, 3500 miejsc.  
Propstenstedt, Gröningen,  
Wegeleben, Schwanebeck.

11. Pow. Wanzleben 9 m. kw. 36, 72/  
ludności, dość równy, bardzo  
urodzajny.

Groß Wanzleben m. p. 2800 miejsc.  
Egeln, Seehausen, Hadmersleben.



12. Pow. Halbe 10 m. kw. 43, 278 niemeżk.  
powiększej części gminy bardzo urodzajny.  
Halbe nad Sals, 5000 niemeżk. Podług  
wieści, miasto to ma być przez Galbe  
wodza rzymskiego przed Chryztysem  
zakożone.

Schönebeek nad Elbą 6500 niemeżk.  
Są tu warzenie soli. 304 niemeżk.  
Groß-Salze. Barby. Alten, 4000  
niemeżk. już w tym wieku ery chre-  
scjańskie od Hunnów zburzone.

Froze. Stassfurt. Gnadau, owad. Herrn-  
kubo.

13. Pow. Halberstadt 8 m. kw. 45, 286  
niemeżk. gminy, bardzo urodzajny, z nie-  
którymi gminami przysławieniami.  
Halberstadt, miasto stare, 19,000  
niemeżk. wydziału sądu najwyż-  
szego sasko-anhaltskiego, gimnazjum,  
Seminarjum, różne fabryki.

14. Pow. Wernigerode 4 m. kw. u podno-  
ża Harca urodzajny, na górach lasami zarosły  
Wernigerode u połoniu Harca,  
5000 niemeżk. Gimnazjum, dom  
sierot.

15. Pow. Aschersleben 8 m. kw. 41, 059  
niemeżk. pagórzasty, dość urodzajny,  
przezprzysty rzekami Rodę, Elbke i Lipę  
Aschersleben, 10,000  
niemeżk. gimnazjum. W bliskości  
rozwaliny kamienia Ascherslebskiego,  
znaleziono kościota Anhalt-Branden-  
burskich.

Kwedlinburg, 12,000 niemeżk.  
gimnazjum, Szpital.  
Kochstedt.

16. Okręg Regencyi Merseburg-  
Mitte;

ma 188 1/2 m. kw. 683, 700 ludności,  
41 miast, 4 miasteczka, 2150 osad  
wiejskich i 16 powiatów.



nie bardzo  
urodzajny.

1) Pow. Wittenbergski 15 m. kw. 25815  
mieszk. powiększonej części równy, lesisty i  
Wittenberg (dawniej Bietgóra), 9000  
mieszk. Seminar Kandydaci ewan-  
geliści, gimnazjum.  
Kernberg, Schmiedeberg, Zahna,  
Preisch.

2) Pow. Schweinitz 14 m. kw. 30,400 mieszk.  
równy, piaszczysty i lesisty.  
Sześć miast miasteczek: Herzberg, Schweinitz, Schlieben,  
Gersdorf, Jöndorf, Targowa (Torgau) twierdza nad  
Schönnewalde. Elba, 7000 ludności, gimnazjum,  
Dom sierót.

3) Pow. Targowski 14 m. kw. 44,363  
mieszk. powiększonej części równy,  
piaszczysty i lasami zarosły.  
Ritzern, Dommitzsch, Prestin,  
Schilda (Schildau), Annaburg, szko-  
ła dla chłopów żołnierskich.

4) Pow. Liebenwerda 14 m. kw. 29,800  
mieszk. większą część równy i piaszczysty,  
w wodę i lasy objętych.  
Liebenwerda, Mühlberg, Elsterwerda,  
Uebigau, Ostrand, Wahrenbrück.

5) Pow. Bitterfeld 13 m. kw. 36,252  
mieszk. równy i urodzajny.  
Miasteczka: Bitterfeld, Rüben,  
Grafenhainichen, Brenna.

6) Pow. Delitzsch 14 m. kw. 42,199  
mieszk. większą część równy,  
dostatecznie urodzajny.  
Miasteczka: Delitzsch, Eitenburg,  
Landsberg.

7) Pow. Salzg. m. kw. 59,744 mieszk.  
równy, nadto urodzajne grunty mający.  
Halla, (Halle) na prawej stronie  
rzeki Sali. 25,000 mieszk. Uni-  
wersytet, 2 gimnazjów, Dom sie-

urząd górniczy, 9 kościół, Glucha (Glauche)  
dom na rzy-  
stach obłoków. jedno z przedmieść. Złota ku-  
rych, i wielu  
złoty, dom  
roboty, grunty  
stonej wody.  
jezioro potomkowic dawnych  
Słowianów.  
Westin, Könnern, Löbejün.

8) Pow. Mansfeldski (Seckenreis)  
nad jeziorem, 10 m. kw. 38,000  
mieszk. dostatecznie urodzajny.



Cisleben, 7000 miesz., Altleben,  
Gerbstedt, Schraplau. 46

\* catrowicie  
gorami i  
pagórkami  
przerznięty,  
winną tego  
żyzny.

9) Pow. Mansfeldski (górzysty)  
gm. kw. 30,500 miesz. górzysty i  
Mansfeld, Hettstadt, Leimbach,  
Ermsleben.

10) Pow. Sangershausen 14 m. kwadr.  
48,437 miesz. grunta nierównie  
ale urodzajne.  
Sangershausen, 5000 miesz.  
Artern, Stolberg, Aleringen.  
Wallhausen, Kelbra, Brücken.

\* 5236  
miesz.

11) Pow. Kuerfurcki 12 m. kw.  
38,944 miesz. niżej, bardzo  
urodzajny.  
Kuerfurt, Freyburg nad rzeką  
Unstrut. Laucha, Kelbra,  
Kücheln.

12) Pow. Merseburgski 10 m. kw.  
48,839 miesz. wierzchołki  
wzniesione i urodzajny.  
Merseburg nad Sałą, 10,000  
miesz. Regencya, Gimnazjum,  
dom sierot.

Schneiditz (Schneiditz) Scharfke  
(Schafstadt) Lauchstadt, Lützen,  
(Lützen)

13) Pow. Eharbberge 10 m. kw.  
32,582 miesz. górzysty i urodzajny.  
Eharbberge, Cöleda (Cöleda)  
Heldrungen. Wiche, Bibra.

14) Pow. Naumburg 2 m. kw.  
19,533 miesz. górzysty, ale urodzajny.  
Naumburg, 12,000 miesz.  
Gimnazjum, sad najwyższy  
zienniany, stawy jarmarki.

\* 37,437  
ludności

15) Pow. Weissenfels 9 m. kw. grunta  
nierównie, lecz nader urodzajny i najczystszy  
Weissenfels, 7000 miesz.  
Seminarium dla nauczycieli.  
Schelen (Sickölen) Osterfeld,  
Teuchern, Stößen, Hohen-Mölsen.



10) Pow. Zeitz 4 m. kw.; 28,043,  
równy, bardzo urodzajny.

Zeitz, nad biłą Elbą. 9800  
miesz. Gimnazjum, znaczne  
fabryki towarów bawełnianych.

C. Obwód Regencji Erfurckiej,

złożony z 9 powiatów, ma 62  
m. kw. i 324,826 ludności;  
miast 22, miejscin 14, wsi

610.

1) Pow. Nordhausen 8 m. kw. 42,400  
miesz. górzysty, ogółem urodzajny.

Nordhausen, 11,000 miesz.

Gimnazjum, 8 kośc. 7 bram,  
dom sierót.

Bennhausen, Ellrich, Stei-  
cherode. Sachsa.

2) Pow. Worbis, 8 m. kw. 32,251  
miesz. dość równy i urodzajny.

Worbis, nad rzeką Wippra.

3) Pow. Heiligenstadt, 7 m. kw.

34,548 miesz. górzysty, średnio  
urodzajny.

Heiligenstadt, co znaczy po  
polsku i Miasto Świętych,

4500 miesz. Gimnaz. 4 kośc.  
Katolickie.

4) Pow. Mühlhausen 8 m. kw.

38,433 miesz. górzysty, urodzajny.

Mühlhausen, dawniej miasto

wolne ~~z prawami~~ 11,200 miesz.

Gimnazjum, 3 kapitale.

Erfurt.

5) Pow. Langensalca 7 m. kw.

37,324 miesz. równy i bardzo żyzny.

Langensalca, nad Sölsa (Salza)

miasto stare, 7000 miesz.

dom sierót.

Tennstedt, w pięknej okolicy,

2000 miesz. Napiel siaracza.

Thambrück.



46 G. Pow. Weissensee, 5 m. kw. 19, 597, <sup>47</sup> górzysty,  
bardzo urodzajny.  
Miejsczość: Weissensee, Sommerda,  
Hindelrück, Gebesee.

G. Pow. Erfurt, 5 m. kw. 39, 458 mi. kw.  
bardzo urodzajny i wodami oblatny.

Erfurt nad rzeką Gera, dawniej większe  
i ładniejsze miasto, stynie z drzewa,  
warzącego 275° centuarów. Miasto  
to ma 23,000 mieszkańców, jest wawa-  
rowe i stolica Regencyi. Jest  
tu gimnazjum, Akademia potrzeb-  
nych wiadomości, 18 kościołów, a  
poniżej niemi piękny <sup>starożytny</sup> katedra-  
ly, 2 seminarge. Prócz tego stawy  
jest Erfurt dla ogrodów warzywnych.  
Tury małe miasta: Diegenrück,  
Gefell, Hanis.

G. Pow. Schlensingen, 7 m. kw. 39, 460 mi. kw. całe górzyste i łane  
mi. kw. 39, 460 mi. kw. całe górzyste i łane  
Schlensingen, 1000 mieszkańców. Gimna-  
zjum, dom ubogich.

Suhl, 7000 mieszkańców. znaczne  
fabryki telarne.

### Prowincja Westfalska,

Należy do Prus zachodnich, sta-  
da się z części dawniej do państwa  
Pruskiego należących i na mocy  
kongresu Wiedeńskiego (r. 1815)  
do niego przyłączonych.

Prowincja ta jest w ogólności ró-  
wna, wyjąwszy okolice góryste  
na południu; piaszki i błota  
są tu granicami Holenderskim,  
dla tego gruntu nie są bardzo  
różne.



Znacznisze rzeki, które tu płyną,  
są: Werra i Ems. Ziemia wy-  
daje: węgle kamienne, kruszce,  
sól, lecz mało zboża. Fabryki  
są w rozwijającym stanie, jako:  
Kamień, tkanina, kucia żelaza  
i szklanych wyrobów. Handel  
jest ożywiony. Mieszkańcy są  
niemal sami Niemcy, atoli je-  
zyk ich jest tylko narzeczem,  
podobnym do Holenderskiego.  
Naród po większej części wyznaje  
katolicką wiarę. W wielu oko-  
licach tej prowincyi nie ma  
wsi, tylko porozrzucone tu  
i owdzie gospodarstwa. Granice  
są: Niderlandy, Hanowerania,  
Księstwa, Lippe, Waldeck, Nassau,  
i inne niemieckie krainy,  
Aukier, Julich i Boberaberg.  
Powierzchnia na 368 m.  
kw. ił, 341, 627 ludności.  
Ta prowincya ma trzy obwo-  
dy Regencyjne: Minden,  
Monaster, Münster, Osnabruck.  
A. Okręg Regencyjny Mindy,  
który 10 powiatów, na  
95 m. kw. 441, 736 ludno-  
ści, miast 35, wieści 8  
1027 osad wiejskich.



1) Pow. Minden, 10 m. kw. 47, 538 niemi-  
bardziej równy i ogółem urodzajny. 48  
Minden, dawne miasto i mocna twierdza,  
stolica Hogeneyi, nad Weserą, 8000  
miesz. gimnazjum. 5 kości.  
Hansberge, Schlüsselfurg, Petershagen.

2) Pow. Lubbecke, 9 m. kw. 39, 005 niemi-  
bardziej równy nielicz góry, ogółem dość urodzajny.  
miasteczka. Lubbecke, Olbendorf.

3) Pow. Herford, 9 m. kw. 65, 988 niemi-  
góry, dość urodzajny.  
Herford, 8000 miesz. gimnaz-  
jum, 5 kości, dom karawic i roboty.  
Vlotho, Bünde, Enger.

4) Pow. Bielefeld, <sup>miasto</sup> ~~miasto~~ <sup>znane</sup>  
z handlu płótna i przędzy, ma  
7000 miesz. gimnazjum i  
w bliskości zamku Späranberg, na wierzchołku obłożony.

74 m. kw.  
35, 350  
miesz.  
po części  
piaszczyste,  
po części  
urodzajny,  
lasem ~~ten~~  
Loburgshim,  
(niemieckim)  
przerznięty.

5) Pow. Halle, 5 m. kw. 28, 772  
miesz. części góry, pastwiska i lasy.  
Halle, Werther, Borgholzhausen,  
Versmold, prowadzące <sup>obróty</sup> ~~handl~~  
handel płótnami.

6) Pow. Wiedenbrück, 9 m. kw. 34, 820  
płaski, niemal cały równy, dość urodzajny.  
Wiedenbrück, Rheda, Nieberg  
gimnazjum katolickie.

7) Pow. Paderborn 10 m. kw. 37, 116  
miesz. nierówny, części lasy i  
błotniste, mało urodzajny.  
Paderborn nad rzeką Pader, stolica  
biskupa i głównego sądu, 7000  
miesz. Altmacht dla księży,  
Lippesprung, Neuhaus.

8) Pow. Höxter, 13 m. kw. 45, 924  
miesz. dość urodzajny i góry.  
Höxter, Beverungen, Opactwo  
Norwey, Brackel, Lügde,  
Steinheim, Driburg, Nieheim.



9) Pow. Warburg, 9 m. kw. 27, 776,  
górzysty, doryć urodzajny  
Warburg, z uniwers. Gimnazya,  
Bergentrich, Bergholz, Fickels-  
heim, Willebadesen / Gekröden,  
Dringenhein.

10) Pow. Biren, 10 m. kw. 31, 679 niesth.  
górzysty, bardzo urodzajny.  
Biren, Seminarjum dla nauczyciel-  
cieli, Salzkotten, Wünnenberg,  
Lichtenau.

11) Pow. Regencyi Monaster,  
mający 10 powiatów, 132 m. kw.  
411, 370 niesth, 39 miast,  
4 miasta jarmarczne, 683 wad  
wiejskich.

713 m. kw. 52, 000  
niesth. ogółem  
wódy piasek i  
nie bardzo urodzajny,  
Monaster,

1) Pow. Monaster (Münster) nad  
rzeką A. Haringhne miasto stolica  
regencyi <sup>z wyjątkiem</sup> Biskupa, akademi  
katolickiej, ma 23, 000  
ludności: 8 bram, 38 budowli  
fabrycznych, Alumnat, Semi-  
naryum dla nauczycieli.

2) Pow. Warendorf, 11 m. kw. 42, 834  
niesth. większą częścią równy, bogaty  
w zbożem i lasami i dobremi pastwiskami.  
Warendorf, Freckenhorst, Sasfeaberg,  
Harsewinkel

3) Pow. Beckum 12 m. kw. 51, 910  
niesth. częścią równy, ogółem urodzajny.  
miasteczka wate. Beckum,  
Ahlen, Seidenhorst, Oelde,  
Stromberg.

4) Pow. Lüdinhansen, 13 m. kw.  
34, 388 niesth. niemal cały równy,  
z ziemi i lasów.  
Lüdinhansen, Verne, Offen, Drensfenfurt.

5) Pow. Necklinghausen, 13 m. kw.  
42, 214 ludności, doryć urodzajny.  
Necklinghausen, 5000 niesth.  
Gimnazjum. - Dorsten 2000 niesth.  
Progimnazjum.



- 48 6.) Pow. Borken, 12 m. kw. 39, 295 <sup>49</sup> ~~mieszk.~~  
wzwyżłowy, nie wiele igrzys, z dobremi pastwiskami.  
Borken, Bocholt, Anholt, Werth.
- 7.) Pow. Hörsfeld 14 m. kw. 39, 406 ~~mieszk.~~  
po części igrzys, po części piaszczyste  
bagniste, z gorami i borami przefaznity.  
Hörsfeld, 5000 ~~mieszk.~~, gimnazj-  
um; Bültmen, Haltern, Nillerbeck.
- 8.) Pow. Ahaus 12 m. kw. 38, 312  
~~mieszk.~~ niemal cały równy, borami  
i bognami przefazniony.  
Mie miasta: Ahaus, Stadthohn,  
Wreden, Gronau.
- 9.) Pow. Steinfurt, 14 m. kw. 39, 372  
~~mieszk.~~ niemal cały równy, średnio  
wzwyżłowy, Rheina (Drogyraazym)  
Horsmar, Metelen, Ochtrup
- 10.) Pow. Sehlenburg, 13 m. kw.  
41, 200 ~~mieszk.~~ bagniste, gęsto lasami  
zarosły. Jbbentühren, Sehlenburg, Lenge-  
rich, Bevergern, Westerkappeln.

C. Okręg Regencyi Amsberg

ma powiatów 14, ludności,  
530,22, miast 37, miastec  
7, osad 3420, powierzchni  
141 m. kwadratowych.

- 1.) Pow. Lippstadt, 9 m. kw. 27, 710  
~~mieszk.~~ po większej części równy  
i nader urodzajny.  
Lippstadt nad Lipą, 4000 ~~mieszk.~~  
Jedyna miasto tego należy do  
księstwa Lippe-Detmold.

Geeshe, 4000 ~~mieszk.~~  
Rüthen, Kattenhard.

- 2.) Pow. Soest, 8 m. kw. 38, 120  
~~mieszk.~~ bardziej równy, gale górzyse,  
bardziej urodzajny z dobremi pastwiskami.  
Soest, 8000 ~~mieszk.~~ II. Kości-  
gimnaz. i Seminarjum, dom  
ubogich.

- 3.) Pow. Hamm 8 m. kw.  
37, 432 ~~mieszk.~~ ogółem równy  
i urodzajny.



Hamm, 6000 mierek. gimnaz. są  
najwyższy ziemianin.  
Hanna, Kamen.

4) Pow. Dortmund 8 m. kw.: 38, 315  
mierek. ~~z~~ grunta żyzne.

Dortmund, 7000 mierek. gimnaz.  
szpital dla osób na zmytach obłą-  
kanych. Schwerte. Lünen. Hörde.  
Castrop. Westhofen.

5) Pow. Bochum, 6 m. kw.: 38, 900  
mierek. pagórowaty, lecz urodzajny.  
Bochum, Hattingen. Wattencheid.  
Blankenstein.

6) Pow. Arnsberg, 12 m. kw.: 34, 172  
mierek. górny, w lasy bogaty, lecz  
mało urodzajny.  
Arnsberg, 5000 mierek. semina-  
ryum, gimnazjum, solica  
prezencji.

Warstein, Hirschberg, Neheim.  
Delcke. Alendorf. Grevenstein.  
Freiensohl.

7) Pow. Bielefeld, 13 m. kw.: 32, 760  
mierek. górny i łazani karosty.

Bielefeld, 3000 mierek. gimn.  
ewang. kościół farny ma po-  
chodzić od Karola Wielkiego.

Marsberg, miasto już za pado-  
wania legat Cesarza sławne.

Medebach. Winterberg. Hallenberg.

8) Pow. Merseburg (Merseburg) 13 m. kw.  
24, 543 mierek. górny i nie  
bardzo urodzajny.

Mate miasta: Merseburg, Eiersberg,  
Schmalenberg, Friedeburg.

9) Pow. Zertow (Zerlöh) 5 m.  
kw.: 28, 210 mierek. górny,  
ogółem urodzajny.



Fzertou, 7000 niessk. Gimmargum. 50  
Menden. Limburg. Rabi. Affeln.

10. Pow. Altena, 12 m. kw. 34,172  
niessk. górzysty, leśny, mało urodzajny.  
Altena, Lüdenscheld. Neuenrade.  
Stettenberg. Meinerzhagen.

11. Pow. Hagen 9 m. kw. 54,435  
niessk. dosyć górzysty a mało  
urodzajny.  
Hagen, Schwelm, Herdecke,  
Breckersfeld.

12. Pow. Olpe, 11 m. kw. 24,000 niessk.  
całkiem górzysty a wielkimi borami  
i dolinami górzystymi. Olpe, Attendorn, Drolshagen,  
Bilstein.

13. Pow. Wittgenstein, 9 m. kw. 28,900 niessk. górzysty, borami raro-  
sty i mało urodzajny.  
Berleburg. Laspe (Laasphe)

14. Pow. Siegen, 11 m. kw. 37,850  
niessk. całkiem górzysty, gęsto la-  
sami zarosły, dosyć urodzajny.  
Siegen. Hilmenbach.

4550 niessk.  
urząd górniczy.

Provincye Nadreniskie,  
orygli.

Provincya Kłiwia, Julich-Berg  
i provincya lub Wielkie  
księstwo niższego Renu.

Ta provincya składa się po po-  
koju Taryfikii z części, które  
już przed r. 1807 do Prus  
należały, i z części od r. 1815  
do niej przyłączonej.

Provincya ta graniczy z Nider-  
landami, z Belgią, Hanowera-  
nią, Francją, Bawaryą,  
Hassą i księstwem Nassau.  
Powierzchnia wynosi 487 m. kw.  
a na niej ludności 2,591,721



z srebro, miedź

Góry, Rigrzbiel (Hauverück)  
Eysel, Wywona Keen, na zachód od  
Reny, Westerwald, Siedungör  
(Siebengebirge) na wschód, wydają  
Kuwzere, obilwie stół i zelazo,  
wyborne miedzianki i ciocowe  
kamienie i węgle kamienne.

Grunt w ogóle jest żyzny,  
szczególnie w dolinach i obfi-  
tuje w zboże wszelkiego ga-  
tunku, ten owoce wino.

Rzeką najznakniejszą jest Ren.  
Do niej spływają z lewej strony:  
Nahr, Mosela, Nette, Ar, Erft,  
Mers, z prawej strony: Lan,  
Wid, Wupper, Dylvel, Rur  
Emste i Lippe.

Prakodzielnie i fabryki są w oży-  
wionym stanie. Handel utapiają  
zegluga na Renie, statki  
parowe, drogi żwirowe i  
koleje żelazne.

Mieszkańcy (największa część  
Katolików) są po większej  
części Niemcy, tylko blisko  
Francji i Belgii mówią  
po francusku.

Ta prowincja dzieli się  
na dwie główne części: Julich,  
Kliwia - Berg z odorganii;  
regencyjnemi Dusseldorf  
i Kolonii - i dolny Ren  
z odorganii: Koblenca,  
Anwisgran i Trewir.



A Obwód regencyjny Düsseldorfski  
mający 89 m. kw. powierzchni, liwy  
14 powiatów, 809, 951 miesz.  
miast 76, wieścin 24, wsi 410.

77 m. kw.  
52, 688 miesz.  
równy i ogotem  
urodzajny.  
Miasto tego  
imienia,

1) Düsseldorf nad Renem, jedno z naj-  
piękniejszych miast w Niemczech,  
37,000 ludności, stolica regencji;  
akademia malarstwa, gimnazjum,  
seminarium, prowadzi znaczący  
handel.

Kaiserswerth, Gerresheim. Ratingen.

2) Pow. Nees, 9 m. kw. 41, 681 miesz.  
grunt równy, piaszczysty i mało urodzajny.

Wesel (Wesel nad Renem, Forteca,  
12,500 miesz. gimnazjum i  
seminarium, znaczne fabryki.  
Zaś miasto tego ma pochodzić  
od imienia Tavic (Wiesel)

Nees, 3000 miesz. gimnazjum.

Schermbach, Gisselburg.

3) Pow. Cleve, 8 m. kw. 42, 192  
miesz. równy, łazani kawy, po-  
czepiający, urodzajny.  
Klivia (Cleve) 8000 miesz.  
gimnazjum.

Kalkar (Calcar) Goch. Kranen-  
burg, Gryn (Grieth). Grieth-  
hausen. Udem (Udem)

4) Pow. Geldern, 20 m. kw. 82, 181  
miesz. ogotem równy i urodzajny,  
woda, borawie i żutawanie przetrzaski.  
Geldrya (Geldern). Xanten albo  
raczej Xanten, 3500 miesz.

3500 gimnazjum. Wachtendonk

Stroten (Stroten) Mainberg

(Mainberg) Mers (Mers) Gim-  
nazjum i seminarium. Ossoj.

Alpen. Diederich, Sonbeck.

5) Pow. Quirburg, 12 m. kw. 74, 45  
miesz. równy, piaszczysty i mało urodzajny.



Quirburg, 5500 mierz. znaczne  
fabryki, gimnazyum.

Binslaken, Nutkrort, Holten.

Essen, 6000 mierz. gimnazyum,  
znaczne fabryki. Steele. Weeden.

~~Mühl~~ Mühlheim, 7000  
ludności.

6. Pow. Kempen, 6 m. równy, 49678  
mierz. równy, nie bardzo urodzajny

Kempen, 3200 mierz. Gim-  
nazyum. Dülken. Brüggen.

7. Pow. Krefeld, 5 m. kw. 57, 611  
równy, ogółem urodzajny.

Krefeld, 20,000 mierz.

Uedingen,

8. Pow. Elberfeld, 5 m. kw. 91, 255  
mierz. gorzysty i wiele wód mający.

Elberfeld nad Waprz, 33,000  
mierz. Gimnazyum.

Barmen, 25,000 mierz.

Seminaryum Misjonarzy,

Institute głuchoniemych.

9. Pow. Lennep, 5 m. kw. 52, 843  
mierz. średnio urodzajny.

Lennep, 4600 mierz. Rous-  
dorf. Rade.

10. Pow. Solingen, 5 m. kw. 52, 122  
mierz. po większej części równy i ogółem  
urodzajny.

Solingen, 4500 mierz.; sławne  
fabryki narzędzi stalowych.

11. Pow. Neuss 5 m. kw. 30, 950  
mierz. po większej części równy i

Neuss, 8000 mierz.

12. Pow. Gladbach, 4 m. kw. 45890  
mierz., równy i bardzo urodzajny.

Gladbach, Kiersen. Dahlen.

13. Pow. Grevenbroich, 4 m. kw.  
31, 327, równy i bardzo urodzajny.

Grevenbroich, miasto znaczne fabrykami.

+ ogółem  
urodzajne  
grunty  
mające.



B Obwód Regencyjny Kolonij 52  
ma 72 m. kw. 447, 437 ludno-  
ści, miast 19, ~~miast~~ 465,  
powiatów 11.

1) Pow. obwogu miasta Kolonii,  
(Köln). Miasto to nad Renem  
leżące, ma 69, 125 ludności,  
33 kościoły, pomimożi które mi-  
najstawniejszy katedrały, jest  
słobica Prezesa naczelnego, Re-  
gencyi, sądu Apellacyjnego,  
Arcybiskupa i Kapituły Kate-  
drałnej. Są tu 2 gimnazye,  
Alumnat, księży, 32 szkoly  
elementarne i inne instytucye,  
sądzic i kilka klasztorów.

Stawna jest fabrykowania woda  
Kolonijka.

2) Pow. ziemiancki Kolonii  
7 m. kw. 36, 327 ludności, dosyć  
równy, żyzny i po części leśisty.  
Brühl, Seminarjum dla kato-  
lickich nauczycieli.

Deutz, miastem z Kolonii,  
złoczone miasto, mocno ufor-  
tyfikowane. Worringen.

3) Pow. Bergheim, 6 m. kw.  
32, 660 mieszkańców. ogółem równy  
i bardzo urodzajny.

Miasteczka: Bedburg,  
Kastrow, Kerpen, Bergheim.

4) Pow. Euskirchen, 7 m. kw.  
26, 542, choć nierówny,  
jednak urodzajny.

Miasteczka: Euskirchen,  
Leichenich, Zulpich.



J. Pow. Bonn, 4 m. kw. 42, 447.  
miejsk. pagorkami przedzielony,  
urodzajny.

Bonn (Bonn) nad Renem, 14000  
miejsk., Uniwersytet, Gimnazjum,  
pomnikowy kościółami sławny Mün-  
ster, już w 400 lat po Chrystusie  
zbudowany.

C. Pow. Rheinbach, 7 m. kw. 25, 707,  
miejsk.: węgłowaty, / wzniesiony  
nieznacznie na przemięciu z ro-  
winnami / łąkami i łąkami.  
Rheinbach, Münstercefel,  
Heckenheim.

7) Pow. Siegburg, 14 m. kw. 65, 546  
miejsk. górzysty i nie bardzo  
urodzajny.

Siegburg. Königswinter,  
Blankenberg

8) Pow. Mühlheim, 7 m. kw. 33, 910  
miejsk. pagórkowaty, urodzajny.  
Mühlheim nad Renem, 4400  
miejsk. znaczne fabryki.

9) Pow. Gummertbach 5 m. kw.  
26, 740 miejsc. górzysty, nie-  
urodzajny.  
Miasteczka: Neusiedl, Gum-  
mertbach.

10) Pow. Waldbroel, 5 m. kw.  
17, 044 miejsc. górzysty,  
skalisty, nieurodzajny, leś-  
ni zarobki. Waldbroel, wieś  
z fabrykami.

C. Obwód Regencyi Koblenz.  
Kiej

ma 109 m. kw. 478, 501.

budności, 31 miast, 22

miasteczek, 917 wsi albo raciej

osad i 12 powiatów.

(Weiter)



przez  
Mosty

1. Pow. Koblencki, 5 m. kw. 44,837  
miejst. nierów. bardzo urodzajny.  
Koblenca (Koblenz) przy ujściu Mo-  
zelli do Renu, bardzo dawne miasto,  
siedzisko naczelnego prezesa i regen-  
ty, z kamiennym mostem i pły-  
wającym na Renie, liczy 15,000  
mieszkańców. Jest tu gimnazy-  
um i Seminarjum. W bliskości  
wielka Stawna Chreabaeifenschen  
nad Renem.

2. Pow. St. Goer, 8 m. kw. 31,900  
miejst.: całkowicie górami uroczajny.  
Goer. Bacharach. Ober-Wesel.  
Düsseldorf, Proginnazjum.

3. Pow. Simmern, 10 m. kw. 39,457  
miejst.: górzysty i lasami zarosły.  
przy miasteczku Simmern,  
Kirchberg, Kastelloan.

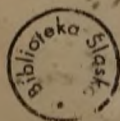
4. Pow. Kreuznach, 9 m. kw. 47,400  
miejst. górzysty (niegrzbiety) i urodzajny.  
Kreuznach, 9000 miejsc: gimna-  
zjum, szkoła inżynierska.  
Söbernheim. Stranberg. Kirn,  
Proginnazjum. Monzingen.

5. Pow. Zell, 6 m. kw. 24,900 miejsc  
górzysty, w dolinach urodzajny.  
Zell. Trarbach. Handel i przemysł.

6. Pow. Mayen, 10 m. kw. 38,450  
miejst. górzysty i urodzajny.  
Mayen, 4000 miejsc: gimnazy-  
um. Andernach, Proginnazjum.  
Münstermaifeld

7. Pow. Kochheim, 9 m. kw.  
28,412 miejsc. górzysty, po części  
urodzajny.  
Kochheim, Proginnazjum.

8. Pow. Ahrweiler, 6 m. kw.  
28,499 miejsc. górzysty, po części  
urodzajny. Ahrweiler nad rzeką Ar. Rhein-  
magen. Sinsig.



R 26 IV

bardzo  
urodzajny.



9) Pow. Adenau, 10 m. kw. 21, 640  
mierzk. górzysty, mało urodzajny.

Adenau, miasto powiatowe.

10) Pow. Neuwied, 11 m. kw. 30, 355  
mierzk. <sup>choć</sup> górzysty, jednak urodzajny.

Liitz, Progymnasium, 2300 mierzk.

Neuwied, 6000 mierzk. Dierdorf.

11) Pow. Altenkirchen 11 m. kw. 31, 300,  
mierzk. górzysty mało urodzajny.

Altenkirchen, ~~Hamm~~ <sup>Hamm</sup> miasto powiatowe.

12) Pow. Wetzlar, 9 m. kw. 35, 950  
mierzk. górzysty, mało urodzajny.

Wetzlar, 5000 mierzk. Gymna-  
sium.

### D. Obwód Regencji Ahrwi- grauisch

ma 76 m. kw. 385, 388  
mierzk. miast 22 miestein  
9 wsi 800 i 11 powiatów.

1) Pow. okręgu miasta Ahrwisgran  
(Aachen). Miasto to bardzo  
dawne, niegdyś stolica Niemiec  
rich Cesarzy, ma 40,000  
ludności, sławne kąpiele.

Fest za Regencya, Gimnazjum  
19 klas. 2 klaszory państw  
wiele widzenia godnych budo-  
wli.

2) Pow. Ahrwisgrauisch, 6 m. kw.  
51, 191 mierzk. mało urodzajny.

Buorsscheid, ciepłe kąpiele.

Hollberg, 3051 mierzk.

3) Pow. Geilenskirchen, 3 m. kw.

23, 050 mierzk. ogółem urodzajny.

Małe miasteczko: Geilenskirchen,  
Hünshofen, Gangelt, Mand-  
vath.



4 Pow. Eupen, 5 m. kw. 19,058 miast  
górzysty i nieurodzajny.  
Eupen, w rozległej dolinie, 10,000 ludności.

5 Pow. Heinsberg, 4 m. kw. 30,500  
miast, równy i bardzo urodzajny.

6 Pow. Erftland, 5 m. kw. 32,034  
m. kw. równy, bardzo urodzajny.

7 Pow. Jülich, 3 m. kw. 34,141 miast  
całe równy, bardzo urodzajny.  
Jülich, od Cesarza Juliana, 2000 miast  
forteca.

8 Pow. Düren, 10 m. kw. 45,439 miast  
urodzajne grunty mający.  
Düren, 7000 miast, Gimnazjum.

51  
9 Pow. Schleiden 14 m. kw. 33,882  
miast, mało urodzajny.  
miasteczko mate: Gemünd, Schleiden.  
Blankenheim. Kronenburg.

10 Pow. Montjoie, 6 m. kw. 17,764  
miast, górzysty i nieurodzajny.  
Miasto Montjoie ma 2756 i znaczną fabrykę  
11 Pow. Malarede, 14 m. kw. 26,827  
miast, górzysty i mało urodzajny.

Malarede, z najlepszymi garbieriami  
w państwie Pruskiem. St. Wit.

C. Obwód Regencji Trewirskiej,  
ma 131 m. kw. 470,444 ludności,  
miast 14, miasteczek 18, wsi 11008 li-  
czy się w tym między nie wstąpiła  
małe osady i 15 powiatów.

1) Pow. okręgu miasta Trewir (Trier)  
Miasto to, jedno z najdawniejszych  
juz za czasów Rzymian znanych  
miast, nad Mozellą, liczy 18,000  
miast, jest stolicą Regencji i

Biskupie, ma 14 powiatów, Alumnat, Gimnazjum

4 domy ubogich, 24 gimnazjum i seminarium, i znaczne  
domy karmienia, fabryki.  
tort 53

2. Pow. Trewirski, z miastem, Palsel.  
18 m. kw. 46,028 miast, górzysty, do-  
uodroczajny.



3) Pow. Prüm, 11 m. kw. 30, 258  
górzy i urodzajny.

4) Pow. Saarlouis, 11 m. kw. 30, 258  
Hillesheim, Gerolstein, Saarbrücken  
ma 11 m. kw. 26, 103, urodzajny i górzysty.

5) Pow. Sittberg, 11 m. kw. 30, 258  
urodzajny i górzysty, mało urodzajny.  
Sittberg, Neuenburg

6) Pow. Wittlich, 11 m. kw. 30, 258  
urodzajny i górzysty, mało urodzajny, dosyć  
uodrajny. Wittlich, miasto powiatowe

7) Pow. Gerolstein, 12 m. kw.  
38, 800 urodzajny, górzysty, lasami za-  
rośnięty, mało urodzajny.

8) Pow. Saarburg, 7 m. kw. 26, 103  
urodzajny, górzysty, ogółem urodzajny.

9) Pow. Merzig, 8 m. kw. 27, 593  
uodrajny, po części górzysty, jednak  
uodrajny.

10) Pow. Saarlouis gm. kw. 39, 956  
uodrajny, urodzajny.

Saarlouis, Forleca, 5000 urodzajny.  
Gymnazjum.

11) Pow. Saarbrücken, 6 m. kw. 32, 333  
uodrajny, górzysty, ogółem uodrajny.

Saarbrücken, Gymnazjum, 7229  
uodrajny, handel

12) Pow. Ottweiler, 4 m. kw. 24, 921  
górzysty i uodrajny

13) Pow. Sankt Wendel, uodrajny  
i górzysty, Lichtenberg, ma 11 1/2 m.  
kw. 34, 000 uodrajny, miasto: Sankt  
Wendel i Baumholder, jedno miejsce  
jarmarczne i 100 wsi.

Na reszcie należy do państwa  
Pruskiego.

Księstwo Newratel, czyli Nowy-  
burg, z hrabstwem Waleggin

w Szwajcarii, 11 m. kw., 34, 080

uodrajny. Miasto, 5 miasteczek, 112  
wsi i osad. Miasto statownictwa  
Newratel, ma 5300 uodrajny, gimnaz-  
jum, dom karności, uodrajny, wależ.





James Van Arman!

110  
 Com. Anna Maria L. L. L. L.  
 and friends of the L. L. L.

La Plata, 12 de Mayo de 1876

Philw. Min.

1844

On a grand in Grand-Pré, 1808

[illegible]

*M. L. ...*

Einmal Gold bekommen.

*Martin Luther King Jr.*

In der That. kann man mit Eignung. kenne.

Und aus dem neuen Gesetz

1. The first of the three is the *Principles of the Law*, which is a general treatise on the law, and is the foundation of the whole system. It is written in a clear and concise manner, and is the best of its kind.

...зависит от ...



[illegible]



Imung davon, in der Zeit  
ein Gleiches zu erfahren hasten  
beif. Dein

Freund D. L. L. L.

49. 1. 1817

October

Schmeier

1817.



